

WITOLD WIĘSŁAW (Wrocław)

Matematyka wileńska za czasów Adama Mickiewicza

1. Wstęp. Adam Mickiewicz studentem Uniwersytetu Wileńskiego. Pokolenie Adama Mickiewicza i jego przyjaciół odcisnęło wyraźne piętno na historii Uniwersytetu Wileńskiego i historii Polski. Jego postać związana jest nierozzerwalnie z Wilnem i uniwersytetem. W [62] czytamy: *Być może, że Adam po ukończeniu gimnazjum nowogródzkiego, byłby podobnie, jak niegdyś jego ojciec, rozpoczął zawód prawny, aplikując przy sądzie nowogródzkim, gdyby nie okoliczność, że miał stryja, księdza Józefa Mickiewicza, który był wystżonym profesorem, a wówczas jeszcze dziekanem oddziału fizyczno-matematycznego w uniwersytecie wileńskim. Opowiadają tedy niektórzy (n. p. Odyniec), że stryj sam objawił życzenie, aby Adam udał się do Wilna i tam pod jego okiem kończył nauki uniwersyteckie. [...] Ksiądz Józef Mickiewicz, do którego teraz udawał się młody poeta, był już wówczas starcem, 73 lat liczącym. Wszakże mimo tak późnego wieku, nie chciał się jeszcze rozstawać z zawodem profesorskim, do którego przywykł od lat wielu. [...] O tym „przyzwyczajeniu” świadczy jego pismo z 6 sierpnia 1815 roku (Akta Wileńskie, Biblioteka U.J.):*

Do Rządu Imperatorskiego Uniwersytetu wileńskiego od wystżonego profesora i dziekana oddziału nauk fizycznych i matematycznych, ks. Józefa Mickiewicza.

Prośba.

Będąc przy obserwatoryum astronomicznem, wyznaczony od komisji edukacyjney profesorem fizyki w r. 1775 i następnie po reformie akademii w r. 1781 patentowany jestem na urząd profesora teyże nauki, no którym placu ciągle pracowałem lat 29 tj. aż do r. 1804, w którym otrzymałem nagrody wystżoney, rubli srebrnych 600, a w r. 1807, teyże wystżoney nagrody drugie rubli 600 i tak aż do roku terażniejszego pracując ciągle już od lat 40, t. j. na katedrze profesora fizyki lat 29, na dziekańskim urzędzie rok jedenasty, na zastępstwie rektora lat 2, w komitecie cenzury lat 9, pracuję dotąd w komitecie budowniczym rok piąty, a nie mam jeszcze nagrody wystżoney, więcey jak tylko rubli srebrnych 1200.

Pokładam więc nadzieję w sprawiedliwości Rządu uniwersytetu, że mając wzgląd na moje 40-letnie prace i zasługi, zechce przedstawić Radzie powszechnego zebrania, do wybrania mnie na plebaniją Świętojańską dla dopełnienia zastużonej nagrody rubli srebrnych 1500 i wyznaczenia mnie kamienicy na ulicy Świętojańskiej na mieszkanie, gdy dziekanem być przestanę.

Takową prośbę ręką własną podpisuję w Wilnie dnia 6 sierpnia roku 1815
ks. Józef Mickiewicz, professor wysłużony.

W [62] czytamy dalej (str. 65–66): *Gdy więc Adam pokazał księdzu Józefowi świadectwo nowogródzkie, w którym zapisany był postęp „celujący” w fizyce i matematyce, dziwić się zapewne nie będziemy, że ks. stryj, jako wielki tych nauk miłośnik, a co ważniejsza, wówczas jeszcze dziekan oddziału fizyczno-matematycznego, mógł mu poradzić, ażeby się na ten wydział zapisał. Tak też może w istocie uczynił Adam, a dr. Kaczkowski mówi nawet w swoich „Wspomnieniach”, że przez cały rok kolegował z nim na tym oddziale. Pomimo takiego świadectwa mamy przecież ważne powody do twierdzenia, że uczniem oddziału matematyczno-fizycznego był nasz poeta przez czas krótszy, bo najdłużej przez jedno tylko półrocze. [...]*

Tu jednak myli się autor tej opinii. Adam Mickiewicz przeszedł na oddział literatury i sztuk wyzwolonych dopiero po roku. Chcąc zostać tzw. studentem *funduszowym*, tzn. takim, który otrzymywał bezpłatną kwaterę i stypendium w wysokości 15 rubli srebrnych, Adam przystąpił do wymaganego egzaminu dla kandydatów do tzw. *seminarium nauczycielskiego*, tzn. zadeklarował się jako przyszły nauczyciel. Po zakończonym egzaminie Kazimierz Kontrym (albo: Kontrymas, por. [18]) ogłosił, że miejsce funduszowe otrzymuje p. Adam Mickiewicz, a prefekt kandydatów do stanu nauczycielskiego (termin wprowadzony mocą Ustawy Edukacyjnej z 1783 roku) tak relacjonował władzom uniwersytetu:

Do Rządu Imperatorskiego Wileńskiego Uniwersytetu.

Niżej podpisany ma honor donieść Rządowi Wil. Uniwersytetu, że komitet do wysłuchania egzaminu ubiegających się o miejsca w seminarium nauczycielskiem, wyznaczony na sesjach swoich, dnia 18-go i 19-go niniejszego miesiąca września godnymi pomieszczenia w rzeczonym seminarium jednomyślnie osądził: 1) Grzegorza Hreczyńę; 2) Jana Waszkiewicza; 3) Dominika Szulca; 4) Adama Mickiewicza; 5) Chryzostoma Niemczewskiego; a 6) Jana Anteckiego na fundusz własny. W dowód czego składam autentyczny protokół, przez egzaminujących podpisany. Gdy w liczbie umieścić się mających w seminarium nauczycielskiem, Adam Mickiewicz 16 lat tylko wieku sobie liczy, niżej podpisany powinnością swą być mniema donieść o tem Rządowi Uniwersytetu dla postanowienia, co należy względem legalności mającej się dać submissyi jego.

Wilno, 20. Septem. 1815.

Ks. B. Stanisław Jundziłł, Prefekt kandydatów.

W sprawozdaniu dla władz uczelni z 18 sierpnia 1816 roku, prefekt kandydatów, ks. Stanisław Jundziłł wymienia A. Mickiewicza jako ucznia *pierwszoletniego* (tzn. studenta pierwszego roku) *obyczaje: dobre, przeznaczenie do nauki: literatura, postęp w naukach: dobry*. Teofil Zięba wyciąga stąd zbyt daleko idący wniosek, że A. Mickiewicz był już w drugim półroczu *uczniem oddziału literatury i sztuk wyzwolonych*. Tymczasem często zdarzało się, że studenci jako przedmiot swoich studiów wybierali dużą liczbę przedmiotów wykładanych na różnych wydziałach. Powrócimy do tego wątku nieco później.

2. Sytuacja Wilna przed rokiem 1800. Reformy KEN na Litwie ([18], [28], [53], [55], [56]). Po trzecim rozbiorze miasto podupadało. Jedyne uniwersytet nieco ożywiał atmosferę społeczną miasta [56]. Wkrótce nowe ustawodawstwo rosyjskie ([45]–[47]) zmieni status nie tylko dawnej Akademii Wileńskiej na Cesarski Uniwersytet Wileński, ale także pozostałych pięciu uniwersytetów rosyjskich w Moskwie, Petersburgu, Kazaniu, Charkowie i Dorpacie. Ogólne przepisy dotyczące tych uniwersytetów były podobne, jednakże na Uniwersytecie Wileńskim językiem wykładowym został, z mocy prawa, język polski, a na Uniwersytecie w Dorpacie język niemiecki. W pozostałych uniwersytetach językiem wykładowym był rosyjski [28]. W największym uproszczeniu można powiedzieć, że na Litwie nadal były realizowane projekty Komisji Edukacji Narodowej, choć już w nowej sytuacji politycznej. Były one jednak realizowane z pewnym poślizgiem, na początku bowiem przejawiano do nich pewną niechęć, a to za sprawą Jezuitów, którzy od początku istnienia Akademii Wileńskiej odgrywali w niej najważniejszą rolę, a później, już po rozbiorach, hamowali skutecznie program reform, doprowadzając nawet do powstania własnej akademii w Połocku, która się tak niechlubnie zapisała w historii edukacji [55].

Jednak na początku XIX wieku, na wzór polskich reform, Rosja postanawia przeprowadzić podobne reformy u siebie [28]. Utworzony w Rosji w XVIII wieku na wzór KEN, Główny Zarząd Szkół został zastąpiony w 1802 roku przez Ministerstwo Oświecenia Publicznego, w skład którego wchodził m. in. książę Adam Jerzy Czartoryski, od lat przyjaciel rodziny cara Aleksandra I. Ministrem edukacji został Piotr hr. Zawadowski, a książę Adam Czartoryski, z pomocą Hieronima Stroynowskiego, rektora Uniwersytetu Wileńskiego, przygotował projekt reformy szkolnictwa w Rosji pt. *O zasadach publicznego oświecenia w Rosyjskim imperium*. Projekt przewidywał cztery stopnie szkół: parafialne, powiatowe, gubernialne i uniwersytety, z zależnością administracyjną szkół niższego od szkół wyższego szczebla. Projekt ten, wprowadzony dość szybko w życie, bardzo przypomina polską Ustawę Edukacyjną z 1783 roku. Niektóre jego fragmenty są wręcz identyczne z fragmentami tej ustawy. Jak pisze Stefan Truchim ([28], str. 231): *Ustawa Uniwersytetu Wileńskiego została oparta zasadniczo na tradycjach*

Ustaw Komisji Edukacji Narodowej, z uzupełnieniem osiągnięciami uniwersytetów niemieckich w Jenie i Getyndze.

Wspominany już Kontrymas [18] opisuje stan edukacji na Litwie przed reformą Uniwersytetu Wileńskiego z 1803 roku i w jej trakcie. Poddał on krytyce reformy KEN. W rozdziale ***I. O układzie edukacyjnym*** omawia Ustawę Edukacyjną z 1783 roku, krytykuje rozkład poszczególnych haseł matematyki, np. to, że proporcje są rozmieszczone i rozrzucone w geometrii i algebrze, a przecież są bardzo potrzebne w praktyce. W rozdziale ***II. Niewykonanie układu edukacyjnego*** krytykuje Komisję Edukacyjną za to, że wydawała zbyt wiele pism, a za mało starała się wpłynąć na opinię publiczną, aby przekonać społeczeństwo do reform. W rozdziale ***III. Xiążki, Nauki i sposób uczenia po naszych Szkołach*** pisze: *wyganiać więc ze szkół łaciny nie można*. Powołuje się na tradycję, historię i rolę łaciny (nauka, prawo, religia). Dalej czytamy:

2. Matematyka to najważniejsza umiejętność, tak dla własnej dokładności iako i wielkiego wpływu na innych, mądrym Kommissyi rozrządzeniem, ważniejszym stała się, niż dawniej, po szkołach naszych przedmiotem; nie-tyle iednak uczniowie z niey korzystaią, ileby życzyć należało oraz ile bliższe wymagaia, krom potrzeby. Niepłonna dziś nadzieia bliskiego zaradzenia uchybieniom i niedostatkom w tej mierze, niepotrzebnem czyni wtem miejscu wchodzenie w rozbiór xiąg elementarnych matematycznych, dosyć tylko powiedzieć, iak z nich uczą.

*Geometrii uczą pospolicie z pisanych externów, niesposobią uczniów aby sami autora czytać mogli. Stąd wszystko leży na pamięć, niemaiącey wsparcia i potrzebnego odnowienia. – Algebry zupełnie uczyć po szkołach przestano. – Dzieło dla Nauczycieli napisane [przez Szymona Lhuilliera], *De relatione mutua seu maximis et minimis, nigdy im niezalecone, znaiome nie iest i w handlu nieznayduie się.**

3. Geografia i Historia [...]

4. Nauki fizyczne i historia naturalna. – Nauczyciel fizyki tyle ma sobie przeznaczonych przedmiotów, że gdyby nawet były podane naylepsze xiążki elementarne, niemógłby ich przebiec, dla samey krótkości przypisanego nato czasu: acóż dopiero mówić, kiedy sam takowe xięgi dobierać, externa układać i uczniom w szkole dyktować iest przymuszony. [...]

IV. Środki do poprawy. *Kommissya Edukacyyna, oddaiąc szkoły w bezpośrednie zawiadywanie Akademii, miała na widoku wybor osob wkraiu nainu-czeńszych i pewniejszy sposób utrzymania iedmostayności nauki. Lecz z drugiej strony niewiem azali dobrze zważono, czy członki towarzystwa zapierwszy maiącego obowiązek z katedr publicznych nauczać, i cały swój czas temu powo-laniu poświęcać, są w stanie pożyteczniejszego zajmowania się drugą powin-nością, dosyć ciężką, a przynamniej wiele uwagi i zaprzątnienia wymagaiącą.*

Nie można, zdaje się, temu powołaniu odpowiedzieć na miesięcznych posiedzeniach Uniwersytetu, gdy rzecz ta osobliwego zaięcia się i osobney że tak powiem wymaga nauki. Przydadźże ieszcze należy, że nie z samych osob krajowych i byłych u nas w stanie akademickim, składa się Uniwersytetu rada [dzisiejszy senat]. Wszyscy atoli do rządu szkół i ieczyzi w tym mierze zarówno należą. Równy ten obowiązek wszystkim iest poruczony. Lecz nie wszyscy równo mieć mogą pragnienia, aby on należyście został wypełnionym. [...]

W dalszym ciągu Kontrymas proponuje sporządzenie list książek używanych w szkołach. Mają to być

1. książki używane przez uczniów; 2. książki, które iemu samemu służą, za pomoc do tłumaczenia lekcji; 3. zdanie o książkach podanych do użycia uczniom, a przydaniem uwag i projektów iakie do poprawy i odmiany za dogodnie rozumie. [...]

2. Matematyka. Część ta nauk szkolnych, bardzo wymaga aby nauczyciele byli poinformowani, iak ią wykladać maia. Algebrę wprowadzić należy. Pożytecznie byłoby w pierwszych klasach kończyć Arytmetykę z przystosowaniem do potrzeb życia codziennych i handlowych. Za zgubne prawidło wypada zdaje się położyć, ażeby uczniowie wprawowani byli do obeznania się z xięgami i do rozumienia onych, aby na pamięć w niczem się, nie spuszczała; owszem możnaby zdasię, w Matematyce naybardziej pozwalać niekiedy uczniom aby przy pomocy otwartej xięgi, zdawali sprawę, z rzeczy przez się poięty. Lecz dobra nadzieia, każe wtym przedmiocie zaspokoioną mieć troskliwość; nierozszerzaiąc się więc nad nim, to tylko względem Nauczyciela Matematyki uważam, że możnaby go uwolnić od lekcji logiki, która poruczona innemu Nauczycielowi, oszczędziłaby dla Matematyki potrzebnego czasu. [...]

3. Cesarski Uniwersytet w Wilnie i jego reforma ([28], [44]–[47]). Dwujęzyczna (rosyjsko-polska) Ustawa [45] z 1803 roku normowała zasady funkcjonowania Imperatorskiego Uniwersytetu Wileńskiego. Czytamy tam:

ROZDZIAŁ I.

O ogólném urządzeniu Wileńskiego Uniwersytetu.

1.

IMPERATORSKI Wileński Uniwersytet potwierdzony Najwyższym Dyplomatem, danym iemu dnia 4 Apryla niniejszego 1803 roku, powinien 1. Zawierać w sobie zupełny i systematyczny układ nauk. 2. Przykładać się wszelkimi sposobami, iakie tylko będą w Jego mocy, do rozszerzenia Oświecenia i do wydoskonalenia umiejętności. 3. Mieć w bezpośrednim dozorze i Rządzie wszystkie Gimnazya i wszystkie Szkoły będące w Jego wydziale.

2.

Wileński Uniwersytet składa się: 1. z Professorów aktualnie pełniących swoją powinność i wysłużonych (emeritus), 2. z Uczonych osób należących do Korpusu Jego w stopniu honorowych Członków. 3. z Adjunktów. 4. ze Studentów. 5. Uniwersytet ma swego Naczelnika z tytułem Rektora, który się co trzy lata wybiera z Aktualnych lub wysłużonych Professorów, i po approbacie przez Rząd Główny szkół podaje się od niego przez Ministra Powszechnego Oświecenia do Najwyższego potwierdzenia.

3.

Uniwersytet będąc podległym Ministrowi Oświecenia, dostaje z całym swoim wydziałem pod bezpośrednim rządem swojego Kuratora, który naznacza się od IEGO IMPERATORSKIEY MOSCI.

4.

Wileński Uniwersytet ma cztery oddziały, czyli Fakultety, toiest: 1. Oddział Fizycznych i Matematycznych nauk; 2. Oddział Lekarskich czyli Medycznych nauk; 3. Oddział nauk Moralnych i Politycznych; 4. Oddział Literatury i Sztuk Wyzwolonych. Każdy oddział ma swego starszego (Decanus), którego Uniwersytet wybiera co trzy lata pod prezydencją Rektora z liczby wysłużonych, lub Aktualnych Professorów, i który za podaniem od Kuratora Uniwersytetu potwierdza się przez Ministra Oświecenia.

5.

Dla coroczney wizyty Gimnazyiów i wszystkich powiatowych Szkół w wydziale Wileńskiego Uniwersytetu, będą naznaczeni trzey lub cztery Wizytatorowie, których Uniwersytet wybiera z liczby swoich Aktualnych lub wysłużonych Professorów, lub też honorowych Członków. Osoby wybrane na Wizytatorów podają się przez Kuratora do potwierdzenia Ministrowi Oświecenia.

6.

Aktualni i wysłużeni Professorowie Uniwersytetu zebrani pod prezydencją Rektora, stanowią Radę Uniwersytetu, czyli powszechnie Zebranie. Przedmioty tej Rady są następujące: 1. Obranie środków stosownych do utrzymania ogólnego Rządu Uniwersytetu, i Szkół będących w Jego wydziale. 2. wynaydowanie sposobów do wydoskonalenia metodu dawania nauk w Uniwersytecie i Szkołach Jego wydziału; 3. Wybór zdatnych ludzi na wakujące miejsca w Uniwersytecie, Gimnazyiach i Powiatowych Szkołach Jego wydziału. 4. Wszystko to, co Rektor poda w nieprzewidzianych przypadkach, lub co się ściąga do wypełnienia prawideł i przepisów Ministra Oświecenia albo też Kuratora.

7.

Zwyczajne Sessyie Uniwersytetu Rady powinny bydź raz ieden w miesiącu, a nadzwyczajne w wydarzonéy potrzebie.

8.

1. Professorowie każdego Fakultetu zebrani pod prezydencją Rektora, lub swojego Dziekana, dają zdania o przedmiotach podanych przez Rektora w rzeczy ściągającej się do ich Fakultetów. 2. Zwyczajne Sessyie każdego Fakultetu mają bydź raz ieden na miesiąc. 3. Nadzwyczajne Seessyie w zdarzoney potrzebie. 4. Urządzenia czyli postanowienia każdego Fakultetu przynoszą się do przejrzenia powszechnego Zebrania Uniwersytetu, które może je potwierdzić, lub uczynić w nich niektóre odmiany. [...]

11.

Dla rozszerzenia Nauk i wydoskonalenia Umiejętności, 1. pozwala się Uniwersytetowi za approbatą Kuratora wysyłać do cudzych krajów swoich Adjunktów dystyngwujących się w naukach i obyczajach, a nawet i Professorów, 2. Niebronne iest w Uniwersytecie wolne roztrząsanie literackich i uczonych przedmiotów: i każdy Professor może się trzymać tego układu w dawaniu Lekcyi, iaki uzna za naylepszy, z tym warunkiem, aby to zgodne było z postanowieniem powszechnego Zebrania Professorów: co też przejrzy Kurator Uniwersytetu. [...]

18.

Uniwersytet dwa razy na rok posyła ogólny rapport swojemu Kuratorowi a przez Niego Ministrowi Oświecenia, o wszystkich przedmiotach tyjących się swoiey organizacyi: o przedmiotach zaś nadzwyczajnych natychmiast donosi. [...]

R O Z D Z I A Ł II.

O katedrach Nauk i o Professorach Wileńskiego Uniwersytetu.

21.

Uniwersytet ma Katedry i Professorów dla dawania 1. Nauk powszechnie i wszystkim pożytecznych. 2. Nauk pożytecznych dla Obywateli różnego stanu i potrzebnych w różnym rodzaju służby publiczney. Zatem podług powszechnego podziału Uniwersytetu na cztery Oddziały czyli Fakultety, ma bydź naymniey:

I. W Fakulciecie Fizycznych i Matematycznych Nauk dziesięć Głównych Kursów, i dla dawania onych dziesięciu Professorów, toiest:

1. Professor Fizyki.
2. — Chemii.
3. Profes. Naturalney Historji.
4. — Botaniki.
5. — Wieyskiego Gospodarstwa.
6. — Wyższej czystey Matematyki.
7. — Wyższej Stósowaney Matematyki.
8. Astronom-Observator.
9. Professor Astronomii.
10. — Cywilney Architektury. [...]

Istniała możliwość zatrudniania wybitnych uczonych na specjalnych warunkach:

23.

Jeśliby zaś zdarzyła się sposobność przyięcia znanego w uczonym świecie z rzadkiej i wysokiej Nauki Człowieka do korpusu Uniwersytetu, i gdyby potrzeba było dać mu nadzwyczajną pensyją; wtedy Uniwersytet donosi to Kuratorowi swemu, który postąpi należnym porządkiem.

24.

Główne powinności Professora są następujące: 1. Dawać kursa swoje najlepyszim i nayprzyzwoitszym sposobem. 2. Zasiadać na Sessyjach i na examinach. 3. Szczególnie zaś powinności tak Professorów iako i Astronoma Observatora, który będzie utrzymywał kurs Astronomicznych Obserwacyy, także Bibliotekarza, Sekretarzów i innych Officyalistów, lub będących przy Uniwersytecie osób, będą opisane w szczególnych Ustawach.

25.

Uniwersytet ma dwunastu Adjunktów, z których iedni będą zaięci daniem dodatkowych Kursów, a drugim powierzone będą udzielne obowiązki, które się opiszą w szczególnych postanowieniach. Przy Uniwersytecie mają być Nauczyciele ięzyków, także Nauczyciele przyjemnych sztuk i Gimnastycznych ćwiczeń z tym warunkiem, aby studenci mogli od nich korzystać w prywatnych lekcyjach za przyzwoitą cenę, stósownie do szczególnych przepisów.

26.

Professorowie i Adjunkci, którzyby dla niedostatku uczniów lub z jnnego zdarzenia nie mogli dawać swoich kursów, powinni donieść Rektorowi na powszechném Zebraniu, iaką pożyteczną pracą chcieliby się zaięć; lub powszechne Zebranie samo powinno poruczyć onym przyzwoitą pracę. [...]

Do zasadniczego tekstu ustawy [45] o Uniwersytecie Wileńskim dodano roku później ustawę o cenzurze [46]. Powołany w tym celu Komitet Cenzury miał koordynować działania cenzorów na poszczególnych wydziałach. W [45] czytamy:

USTAWY DLA CENZURY

ROZDZIAŁ I.

O Cenzurze w ogólności.

1.

Cenzura powinna przezierać wszelkiego rodzaju Księgi i Dzieła, dla powszechnego przeznaczone użycia.

2.

Główny przedmiot tego przezierania iest, aby Publiczność miała Księgi i dzieła pomagające do prawdziwego oświecenia rozumu i ukształcenia obyczajów; a Księgi i dzieła temu zamiarowi przeciwne, aby były od niey oddalone.

3.

Z tego powodu żadna Książka i żadne dzieło nie może bydź drukowane, ani przedawane w Imperium Rossyiskim, póki od Cenzury nie będzie przeyrzane.

4.

Do przezierania Ksiąg i Dzieł przeznaczają się Komitety Cenzury przy Uniwersytetach, złożone z Professorów i Magistrów, które są bez pośrednie pod zawiadywaniem Uniwersytetów. Każdy z tych Komitetów przeziera Księgi i Dzieła mające się drukować w drukarniach należących do Wydziału tego Uniwersytetu, przy którym każdy Komitet znajduje się. Komitet winien także przezierać Księgi i pisma z zagranicy dla członków Uniwersytetu sprowadzane. [...]

Inne paragrafy ustawy precyzują drobiazgowo funkcjonowanie cenzury. Praktyka była taka. że nawet teskty naukowe Jana Śniadeckiego podlegały cenzurze w czasie, gdy był rektorem Uniwersytetu Wileńskiego. Świadczą o tym odpowiednie adnotacje w jego drukowanych tekstach. Adnotacje takie można też znaleźć w rękopisach Jana Śniadeckiego przygotowanych do druku (por. [39]–[43]).

Powołanie Uniwersytetu Petersburskiego poprzedzone zostało ustanowieniem Komitetu Cenzury dla tego uniwersytetu.

Ustawa o stopniach naukowych [47] weszła w życie dopiero 20 stycznia 1819 roku. Wprowadza ona cztery tytuły naukowe i dość precyzyjnie określała poziom wymagań na odpowiednie stopnie naukowe:

P R A W I D Ł A
O WYNOSENIEU DO STOPNI NAUKOWYCH
R O Z D Z I A Ł II.

O stopniach uczonych.

§ 9. Stopnie uczone są: I. Studenta. II. Kandydata. III. Magistra. IV. Doktora.

§ 10. Pod nazwiskiem aktualnego Studenta rozumie się ten, kto ukończył cały kurs nauk w fakultecie iakiego Uniwersytetu Rossyyskiego i otrzymał na to stosowny Attestat.

Uwaga. Lubo uczący się w Uniwersytetach nazywają się bez różnicy Studentami, nim iednak ukończą kurs nauk i otrzymają wszystko co się podług tych prawideł wymaga, nie mają aktualnego stopnia Studenta, któremu służą prawa i przywileie niżey w §§ 43 i 44 wymienione.

§ 11. Student, który ukończył cały kurs nauk, i na examinie okazał znakomity postępek, a naybardziejz szczególną sposobność do iakiegokolwiek przedmiotu i ktory dla okazania dowodu swoich wiadomości podał napisaną przez siebie rosprawę, otrzymuie stopień Kandydata.

§ 12. Kandydat żądający stopnia Magistra, powinien mieć zupełną znościomość wykładanego mu systematu nauki w całym iego układzie, częściach i ich związku tak, ażeby on był w stanie udzielić w porządku wiadomości swoich drugim, albo zastosować do użycia.

§ 13. Od żądającego otrzymać stopień Doktora, wymaga się gruntowna i głęboka znościomość nauk, z których ten stopień iemu się przyznaie, tak, iżby on znał nie iakiekolwiek wiadome systema nauki, ale samę naukę i iey zasady, iey postępek i zastosowanie do ogólnego i szczególnego celu, i ażeby mógł nie tylko rozsądnie iśćz za iaką znościomą metodą albo systematem, ale i sądzić o niey głęboko; za pomocą własnego rozumu, doświadczać i poprawiać w niey mieysca niedokładne, dopelnać niedostatek, odrzucać mniey potrzebne szczegóły, doskonalić związek i porządek, oczyszczzać i wzmacniać zasady. [...]

R O Z D Z I A Ł III.

O e x a m i n o w a n i u.

I. Ogólne prawidła examinowania.

§ 15. Ubiegaiącemu się o stopień uczoney, pozwala się examen porządkiem, w iakim idzie ieden stopień za drugim, tak, że Student nie może postąpić prosto na Magistra, ani Kandydat na Doktora.

§ 16. Do examinu dla otrzymania stopni uczonych dopuszczają się wszyscy bez wyjątku, gdziebykolwiek się uczyli, ieżeli zechcą mu się poddać podług ustanowionego porządku. [...]

§ 18. Do otrzymania stopni uczonych naznaczają się pewne terminy, a te są: studentowi pozwala się na examen na stopień kandydata w rok po

otrzymaniu attestatu studentskiego, kandydatowi na stopień magistra we dwa lata; magistrów na stopień doktora we trzy lata.

§ 19. Żądającemu stopnia uczonego jeżeliby mu ten po examinie był odmówiony, pozwala się na examen nanowo dwa i trzy razy, toiest: dla otrzymania stopnia kandydata i magistra w rok po odmówieniu, a doktora iako stopnia nierównie ważniejszego we dwa lata. Komu odmówiono stopień trzy razy, ten nie ma prawa żądać examinu, i o takich uwiadamiają się wszystkie Uniwersytety w Państwie. [...]

Egzaminy, przynajmniej w świetle ustawy (ale także i w praktyce, por. ustęp 10) były bardzo wnikliwe. W § 27 ustawy [47] czytamy:

§ 27. Examinowanie studenta ubiegającego się o stopień Kandydata nie powinno zależeć na samém encyklopedyczném poznaniu wszystkich nauk z któregożkolwiek fakultetu, ale pokazywać nabytą sposobność do sądzenia o przedmiotach, do których się ubiegający naybardziej przykładał; dla tego oprócz ustnego examinu, powinien on w obecności examinatorów napisać krótką rozprawę podług własnego wyboru z przedmiotów przez examinatorów uprzednio naznaczonych. [...]

Egzaminy magisterskie były jeszcze bardziej rygorystyczne:

IV. *Prawidła dla otrzymania stopnia magistra.*

§ 31. W examinie ustnym Dziekan i inne członki fakultetu zadają kandydatowi nieograniczoną liczbę pytań podług własney woli.

§ 32. W examinie na piśmie, examiniujący się na Sessyi pełney wybiera losem dwa zapytania z wielu razem zmieszanych, które wcześniej powinny być przygotowane i stosowne do wydziału nauk, z których ma być odbywany examen. Examiniujący się odpowiada na te zapytania pod dozorem iednego z naznaczonych członków fakultetu w Radzie Uniwersytetu, albo w inném dogodnym miejscu.

§ 33. Po dostatecznym examinie ustnym i na piśmie, odbytym na dwóch posiedzeniach, examiniujący się z naznaczenia fakultetu pisze rozprawę w języku łacińskim, rossyyskim albo w tym, w którym słuchał kursu w Uniwersytecie: po czém z postanowienia fakultetu broni publicznie tę rozprawę. [...]

W przypadku doktoratu kryteria były bardzo ostre:

V. *Prawidła dla otrzymania stopnia doktora.*

§ 38. Ubiegający się odbywa ścisły examen ze wszystkich nauk należących do fakultetu, w którym żąda stopnia doktora. W tym examinie nie wyłączaiają się i te nauki, z których on był examiniowany do otrzymania stopnia Magistra, gdyż mógł i powinien był w dalszym czasie rozszerzyć wiadomości we wszystkich tych częściach.

§ 39. Examen na stopień Doktora odbywa się w obecności Dziekana i wszystkich członków fakultetu; oprócz tego powinni zasiadać w osobie Deputatów drugich fakultetów dwaj członkowie Rady Uniwersytetu losem wybrani, jeżeli nie będzie można być przy tym wszystkim członkóm Rady. Ubiegaiącemu się zadaie nieograniczona liczba zapytań słownych i oprócz tego wyciągają się losem 4 zapytania na piśmie z liczby wcześniej przygotowanych po cztery z każdego wydziału nauk fakultetu, czyli oddziału fakultetu filozoficznego. Examinujący się rozwiązuje te zapytania pod dozorem jednego z naznaczonych członków fakultetu w konferencyi czyli radzie.

§ 40. Po dostatecznym examinie ustnym i na piśmie, który odbydź się powinien na dwóch lub trzech posiedzeniach, ubiegaiący się o stopień doktora pisze rozprawę w ięzyku łacińskim w przedmiocie, iaki sam obierze i iaki fakultet potwierdzi, potem wyciąga z niej główne tezy czyli propozycye i tak te, iak i samą rozprawę broni publicznie w ięzyku łacińskim. [...]

§ 42. Po otrzymaniu potwierdzenia od Ministra, daie się dyploma na stopień doktora z nazwaniem tego fakultetu, do którego on we względzie nauk należał. [...]

Ustalone rygory były przestrzegane na Uniwersytecie Wileńskim, przynajmniej na interesującym nas wydziale (Fakultet Fizycznych i Matematycznych Nauk). Potwierdza to dobrze zachowana dokumentacja z tego okresu ([16], [61]). Jednak w ostatnich latach istnienia Akademii Wileńskiej daje się zauważyć spadek wymagań na egzaminach i obniżenie poziomu kandydatów do stopnia magistra i doktora (loc. cit.). Powrócimy do tego w ustępie 10.

4. Książę Adam Jerzy Czartoryski – kurator uniwersytetu ([1], [20], [28], [29], [44]). Niewątpliwie najważniejszą postacią w historii Uniwersytetu Wileńskiego w pierwszym dwudziestoleciu XIX wieku był książę Adam Jerzy Czartoryski (1770-1861), syn Adama Kazimierza (1734-1823), komendanta Szkoły Rycerskiej (od 1768) i członka Komisji Edukacji Narodowej (1773-1780). Adam Jerzy Czartoryski reprezentował opcję prorosyjską. Był ministrem spraw zagranicznych Rosji w latach 1804-1806 i przez wiele lat (1803-1824) kuratorem wileńskiego okręgu naukowego, w tym kuratorem Uniwersytetu Wileńskiego. Zastąpił go na tym ostatnim stanowisku, w związku ze sprawą Filomatów i Filaretów, Nikołaj N. Nowosilcow (1768-1838). Warto w tym miejscu odnotować, że dokumenty związane z tą głośną sprawą i późniejszymi procesami i represjami studentów w Wilnie gdzieś się „zawieruszyły”. Kiedy w roku 2001 usiłowałem do nich sięgnąć w Archiwum Historycznym Wilna, okazało się, że w nowej księdze inwentarzowej jest adnotacja po rosyjsku „wybyło”. Ale gdzie? Nikt nie porafił mi odpowiedzieć.

W podobny sposób „wybyły” listy polskich nauczycieli Szkolnego Okręgu Wileńskiego z pierwszej połowy XIX wieku.

W liście do Warleriana Górskiego Adam Czartoryski pisał:

13/1 Marca 1821. Paryż

Wybór P. Polińskiego na Prefekta Seminarium Nauczycielskiego nie znajduję wcale odpowiednym. Zastąpiliście tym sposobem dawną obojętność przez nieudolność fizyczną; bo P. Poliński słabey komplexyi niepodola tak czuynemu iak tam Instytut wymaga dozorowi – więcej spodziewam się po P. Polińskim w zastępstwie X. Jundziłły w Komitecie Szkolnym. [...] Projekt W Pana rozdziału Katedry Matematyki Elementarney, na Mechanikę od 1000, a Algebrę od 500 rsr. pensyi, choć zdaie się byłby przyzwoity, bo nie widzę potrzeby osobney Katedry w Uniwersytecie na Matematykę elementarną, niemogę go iednak stąd zupełnie osądzić. – Z drugiej strony podoba mi się bardzo projekt P. Śniadeckiego względem P. Twardowskiego. [...] Przypominam wszakże, że gdyby chciał podjąć się, możeby P. Twardowski był pożyteczniejszy na placu Dyrektora Lycei Wołyńskiego – a na Professora Algebry zdolnego łatwo znajdziecie. Wartoby więc zacząć od pierwszej propozycyi. [...] Towarzystwo Typograficzne trudno żeby się ostało, ieśli zapomina że iestt związkiem handlowym. Pożytek z ponętą połączyć, iestto ieszcze tajemnica dla naszych księgarzy i Drukarzy. Interes P. Moritza wartoby do moiego zwlec powrotu. Urządzenie Adminstracji Xiąg elementarnych i utworzenie do tego osobney przy Uniwersytecie Expedycyi – niezdaie mi się wcale – Księgarz pracował dla siebie i nic Uniwersytetu niekosztował; – byłby się nie zepsuł, gdybyście mu byli dobrowolnie niedawali monopolium. – Expedycya ieśli się z wyższych osób złoży, będzie miała taki koniec, iak letargiczne nasze Komitety; – będzie zaś wiele kosztować Kasę Uniwersytetu lub kupujących książki, i nic nie robi, ieśli to ma być prosty tylko wydział Kancellaryi. [...]

(X. Adam Czartoryski miał wyjechać z Paryża 20 maja 1821.)

Adam Jerzy Czartoryski trzymał Uniwersytet Wileński żelazną ręką, nie dając kolejnym rektorom zbyt wielkiej swobody działania. Np. w liście z 3 marca 1822 roku do Szymona Malewskiego, rektora Uniwersytetu Wileńskiego w latach 1817–1824, pisał m. in. (por. [44]):

Książki elementarne są najwazniejszą i naytrudniejszą częścią prac około polepszenia edukacyi narodowej. Myśli nayzbawienniejsze pełzną na niczem dla braku książek elementarnych, z niemi zaś wszelkie wydoskonalenie w systemacie nauk szkolnych łatwém się staie. Dobre książki elementarne zaradzaią miernym zdolnościom w nauczycielach, a dla utalentowanych są pomocą i skazówką niezbitie potrzebną.

O tem wszystkiém WMPan i Komitet szkolny i cały Uniwersytet jesteście przekonani. Przecież żadnego kroku naprzód nie zrobiliście. Nieszczęśliwa

jakaś opieszałość przemogła nad przekonaniem o potrzebie i ważności tej rzeczy. [...]

W końcowej części listu czytamy:

Zechcesz WMPan bez straty czasu przystąpić do egzekucji tu zawartych poleceń. [...] Poruczając światley gorliwości JWMPana przeprowadzenie do skutku tu zawartych poleceń i myśli, ponawiam Mu zapewnienie powinnoego szacunku

A. Czartoryski

Kilka tygodni później Czartoryski pisał do Szymona Malewskiego [29]:

*Ministerium Spraw Duchownych
i Narodowego Oświecenia
Departament Narodowego Oświecenia
Kurator Wileńskiego Szkół Wydziału
N 198
Dnia 30 miesiąca Marca 1822°
w Wilnie*

*Do Rektora Imperatorskiego
Wileńskiego Uniwersytetu*

Uważając że katedra Matematyki od lat kilku wakuie i że trafia się teraz sposobność wprowadzenia do grona Uniwersytetu zaszczytnie w uczonym świecie członkom Uniwersytetu osobiście znanego JWP. Twardowskiego, który, dawniey uczeń tutejszego Uniwersytetu poza tym na [?] egzaminie otrzymał stopień Doktora filozofii późniey zaś przez prace swoje literackie skłonił Uniwersytet do obrania go swoim członkiem honorowym i kilka robót własnych w przedmiotach matematycznych już drukiem ogłosił: Wzywam WWmPana abyś go stosownie do art. 23 Ustaw Uniwersytetu podał do wyboru na Profesora Ordynaryjnego wakuiącej Katedry Matematyki. – Krotki mój pobyt w Wilnie gdy we wszystkich czynnościach wymaga pośpiechu, więc i ten i[n]teress szczególniejszý staranności WMmPana polecam. Zechcesz WMmPan wzwołać zaraz sessyę Fakultetu Matematyczno-Fizycznego a co się nim ułoży wniesiesz nietracąc czasu na Radę.

X. Adam Czartoryski [podpis nieczytelny]

Cytowany wcześniej w rozdziale 3 art.23 ustawy [45] nie pozostawia żadnych wątpliwości, iż żądanie Czartoryskiego było w jakimś stopniu nadużyciem. Twardowski z pewnością nie był tak wybitnym uczonym, aby można było zastosować cytowany artykuł.

5. Status studenta ([34], [45]–[47]). Prawa i obowiązki studenta uniwersytetu regulowała ustawa [45]. Przepisy dotyczące egzaminów zawiera ustawa o stopniach naukowych [47]. W ustawie [45] czytamy:

R O Z D Z I A Ł III.

O Studentach Wileńskiego Uniwersytetu.

29.

Wszyscy Studenci po Examinie poprzedzającym w Uniwersytecie wpisują się w księgę wpisową, i wtedy używają wszystkich praw i przywilejów Studentów w Uniwersytecie nadanych, są podlegli Sądowi Uniwersytetu, Głównemu Rządowi i Zwierzchnictwu Rektora, a bezpośrednio dozorowi Dziekanów Fakultetów. [...]

54.

Przy Uniwersytecie ma być do różnego powołania potrzebna liczba studentów utrzymywanych na koszcie Skarbowym. [...]

Była to pozostałość dawnej tradycji, zgodnie z którą pewną liczbę studentów stanowili tzw. studenci funduszowi, opłacani ze skarbu państwa. W niektórych uczelniach, np. w Akademii Zamojskiej w XVIII wieku, na studentów funduszowych składali się profesorowie uczelni (dziś byłoby to raczej niemożliwe). Ustawa przedłużała też istnienie seminarium nauczycielskiego, wprowadzonego w Akademii Krakowskiej i Wileńskiej w okresie reform KEN, w 1780 roku.

55.

Przy Uniwersytecie powinno być Seminarium Nauczycielskie dla Guberskich i Powiatowych Szkół mające Zwierzchnika swojego czyli Prefekta wybieranego z Professorów Uniwersytetu, które Seminarium będzie podług szczególnych ustaw pod rządem i dozorem Rektora. Wszystkim poświęcającym się do stanu Nauczycielskiego pozwala się korzystać z konferencji i ćwiczeń, które będą postanowione dla tego Seminarium.

56.

Przy Uniwersytecie ma się zaprowadzić główne Seminarium dla zupełnego wydoskonalenia Duchownych Rzymsko-Katolickiego wyznania. Obowiązek Uniwersytetu, tyżący się Seminarium, ma być w osobnym postanowieniu. [...]

Wstępujący na Uniwersytet Wileński otrzymywał dokument potwierdzający, że jest studentem, wraz z listą zajęć, na które ma uczęszczać. Na odwrocie dokumentu wymienione były obowiązki studenta. Zaznajomienie się z nimi student potwierdzał podpisem. Oto przykład takiego dokumentu ([34], F151–555):

S W I A D E C T W O

służące do dnia 1 Lipca, 1826 roku.

Giedroyć Adam syn Felixa wieku lat 20 r. rzym. katol. mający stancją w Części Kwartale na ulicy Zaulek Policeyski w Domu Aframo-

wicza N. 252 przyjęty na ucznia Uniwersytetu na rok teraźniejszy szkolny do Oddziału Fizycznego i ma chodzić na lekcye 1) **Nauki Chrześcijań.** 2) **Języka łacińskiego.** 3) **Fizyki** 4) **Chemii** 5) **Zoologii** 6) **Botaniki** 7) **Mineralogii** – oraz wypełniać obowiązki na stronie odwrotnej niniejszego świadectwa wyszczególnione.

Dan na posiedzeniu Rządu Uniwersytetu Imperatorskiego Wileńskiego, za należyty podpisem i przyłożeniem Uniwersyteckiej pieczęci.

dnia 4 Miesiąca Pazdzier. roku 1825.

Z. Rektora (...) [nieczyt.]

Dziekan (...) [nieczyt.]

[pieczęć Uniw. Wil. z orłem dwugłowym]
Sekretarz **Norbert Jurgielewicz**

[na odwrocie]

O B O W I A Ź K I

1. Szanować zwierzchność uniwersytecką i wszelką kraiową z posłuszeństwem.
2. Żyć bogoboynie według przepisów religii swego wyznania i nieczytać nikomu krzywdy, a za własną samemu sprawiedliwości nie robić, ale dochodzić iey drogą prawa.
3. Regularnie na lekcjach bywać i pilnie do nauk przykładać się.
4. W żadne związki i stowarzyszenia nie wchodzić.
5. Przez cały czas zostawania w Uniwersytecie innego odzienia oprócz przepisanego mundurowego nie używać, i bez niego nigdzie ze stancyi nie wychodzić.
6. Na teatrze, redutach, i tym podobnych publicznych zabawach bez otrzymanego pozwolenia na piśmie od Rektora, nie bywać.
7. Za miasto na przechadzki, ani nawet na herbaryzacye bez takiegoż pozwolenia nie wychodzić.
8. W publicznych domach iako: w traktyerniach, na billardach i t. p. dla zabawy lub rozrywki nie bywać.
9. Xiąg przeciwnych religii i porządkowi kraiowemu, oraz wszelkich gorszących, tudzież do lekcyi swoiey nienależących, nie czytać i nie nabywać.
10. Bez otrzymanego pozwolenia, świadectwa lub patentu z Uniwersytetu nie oddalać się.

Takowe obowiązki przyjąłem i na to się własnoręcznie podpisuję.

Adam Giedroyć —

W 1828 roku zaostrzono dyscyplinę studentów ([34], F151–571). Poprzednie punkty zastąpiono nowymi:

5. W żadnym Kościele, prócz Uniwersyteckiego, przez cały rok szkolny nie bywać.

6. Przez cały czas zostawania w Uniwersytecie, innego odzienia, oprócz przepisanego mundurowego (a które się tu niżej wyszczególnia) nie używać i bez niego nigdzie nie wychodzić.

Odzienie przepisane do noszenia:

mundur zwyczajny, lub surdut mundurowy granatowy uniformowe.

Maytki granatowe lub ciemno-szaraczkowe, zrobione w przyzwoitym sposobie i kroiu.

Czapka mundurowa uniformowa.

Kamizelka czarna lub biała.

Chustka na szyję czarna lub biała.

Włosy strzydz przystoynie i wąsów nie nosić.

10. Xiąg przeciwnych ... [tekst z punktu 9]

11. Kiiów, lasek, trzciniek i t. p. przez cały czas zostawania w Uniwersytecie nie nosić i tytoniu nie palić.

12. Bez otrzymanego pozwolenia, świadectwa lub patentu z Uniwersytetu nie oddalać się.

Regulamin taki nie był niczym nowym. Była to pozostałość przepisów z XVIII wieku. Studenci byli wtedy skoszarowani i podlegali podobnym, choć nie zawsze tak precyzyjnie określonym rygorom. Zachowały się tego typu dokumenty z Akademii Zamoyskiej i Szkoły Rycerskiej w Legnicy. Można je znaleźć we wrocławskim Ossolineum.

6. Organizacja studiów na Wydziale Filozoficznym. Spisy wykładów a rzeczywistość ([2]–[4], [8], [10], [33]). Józef Bieliński ([2]–[4]) opisuje dość szczegółowo różne zaburzenia w prowadzeniu wykładów na Uniwersytecie Wileńskim, w Oddziale Nauk Matematycznych i Fizycznych.

Spisy planowanych wykładów na Uniwersytecie Wileńskim w latach 1800–1831 (por. [33]) dostarczają bogatej informacji o zakresie i różnorodności wykładanych przedmiotów. Poniżej przedstawiony jest wyciąg z tych *Prospektów Lekcyj*. Obok nazwiska wymienione są współczesne nazwy wykładanych przedmiotów, bez rozróżnienia poszczególnych działów, a w nawiasie rok akademicki, w którym odbywał się dany wykład. Ponieważ wszystkie wykłady odbywały się w XIX wieku, więc cytowany jest tylko rok.

X. Tadeusz Kundzicz, *Nauk Wyzwolonych i Filozofii Doktor, Pralat, Kanclerz Wileński, Kanonik Inflantski, Publiczny Ordynaryjny Matematyki Stosowanej Professor*: mechanika, hydrostatyka, mechanika cieczy 00/01, 01/02, 02/03.

X. Józef Mickiewicz, *Nauk Wyzwolonych i Filozofii Doktor, Kanonik Smoleński, Proboszcz Wiszniewski, Fizyki Teoryczney i Experimentalney Professor*: fizyka (cykl trzyletni) 00/01, 01/02, 02/03.

Franciszek Milikont Narwoysz, *Nauk Wyzwolonych, Filozofii i Świętej Teologii Doktor, Matematyk bywszy Królewski, Jeden z dwónastu Towarzystwa umiejętności Włoskiego, Kanonik Smoleński, Publiczny i Zwyczajny czystey Matematyki wyższej i rachunku wysokiego Professor*: analiza matematyczna wg Newtona 00/01, 01/02, 02/03, 05/06, 07/08, 08/09.

Ignacy Reszka, *Nauk Wyzwolonych i Filozofii Doktor, Publiczny Astronomii Profesor*: astronomia 00/01, 02/03, 05/06, 07/08, 08/09.

Jędrzey Śniadecki, *Filoz: i Medyc: Doktor, Chemii Publiczny Professor*: chemia 05/06, 07/08, 08/09, 10/11, 11/12, 12/13, 13/14, 14/15, 15/16, 16/17, 17/18, 18/19, 20/21, 21/22, 22/23.

X. Bonifacy Stanisław Jundziłł, *Filoz: i Teolog: Doktor, Botaniki i Zoologii Publiczny Zwy: Professor*: botanika i zoologia 05/06, 07/08, 08/09, 10/11, 11/12, 12/13, 13/14, 14/15, 15/16, 16/17, 17/18, 18/19, 20/21, 21/22, 22/23, 23/24.

Michał Szulc, *Filoz: Doktor, Architektury Cywilney i Militarney Publicz: zwyczaj: Profes*: architektura cywilna i militarna 05/06, 07/08, 08/09, 10/11, 11/12.

Stefan Stubielewicz, *Filoz: Doktor obrany Professor Fizyki*: fizyka 05/06, 07/08, 08/09, 10/11, 11/12, 12/13, 13/14.

Roman Symonowicz, *Filoz: i Medycyny Doktor Adjunkt Uniwersytetu*: mineralogia 05/06, 07/08, 08/09, 10/11, 11/12, 12/13.

Zachariasz Niemczewski, *Filoz: Doktor, Uniwersytetu Adjunkt*: wstęp do matematyki 05/06, analiza matematyczna 10/11, 11/12, 12/13, 13/14, 14/15, 15/16, 16/17, 17/18, 18/19, 19/20.

Michał Kado, *Doktor Filozofii, Uniwersytetu Adjunkt*: kartografia 05/06, 07/08, 08/09.

Tomasz Życki, *Filoz. Doktor, Matematyki Professor Extraordinaryny*: matematyka elementarna 07/08, algebra z geometrią (wg książki Jana Śniadeckiego) 08/09, 10/11, 11/12, 12/13, 13/14, 14/15, 15/16.

Cezary Kamieński, *Filoz. Doktor, Adjunkt Uniwersytetu*: astronomia z trygonometria sferyczną 10/11, 11/12, 12/13, 13/14.

Kaietan Krassowski, *Fil. Doktor*: fizyka 14/15, 16/17, 17/18, 18/19, 20/21, rolnictwo 21/22.

Felix Drzewiński, *Fil. Doktor*: mineralogia 14/15, 15/16, 16/17, 19/20, fizyka 22/23, 23/24, 24/25, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31.

Wincenty Karczewski, *Filoz. Magister*: astronomia 14/15, 15/16, 16/17, 17/18.

Ignacy Horodecki, *Fil. Doktor, Radca Nad., Adjunkt Uniwersytetu*: mineralogia 17/18, 18/19, 20/21, 21/22, 22/23, 23/24.

Antoni Wyrwicz, *Fil. Doktor*: algebra (wg Jana Śniadeckiego) 17/18, 18/19, 24/25, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31; astronomia i trygonometria sferyczna (wg Jana Śniadeckiego) 20/21, 23/24, analiza 24/25, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31.

Piotr Sławiński, *Fil. Doktor*: astronomia i trygonometria sferyczna (wg Jana Śniadeckiego) 18/19, 22/23, 23/24, 24/25, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31.

Michał Pełka-Poliński, *Fil. Doktor, Akad. Florenc. Członek, Matematyki Prof.*: algebra (wg Jana Śniadeckiego) 19/20, 20/21, 21/22, 22/23, 23/24, mechanika 24/24, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31, geometria analityczna 24/25, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31.

Karol Podczaszyński, *Magister Filozofii*: architektura 20/21, 22/23, 23/24, 24/25, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 31/31.

Józef Twardowski, *Fil. Doktor*: algebra z geometrią analityczną 22/23.

Michał Oczapowski: Ekonomia 22/23, 24/25, 27/28, 29/30, 30/31, rolnictwo 23/24, 28/29.

Walerian Górski, *Fil. Doktor*: mechanika 22/23, mechanika praktyczna 23/24, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31.

Fortunat Jurewicz, *Kand. Filozofii*: zoologia 23/24, 24/25, 26/27.

Ignacy Fonberg, *Kand. Filozofii*: chemia (wg książki Jędrzeja Śniadeckiego) 23/24, 24/25, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31.

Józef Jundziłł, *Fil. Magister*: mineralogia 24/25, botanika 24/25, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31.

Hipolit Rumbowicz, *Fil. Magister*: geometria wykreślna 24/25, 27/28, 29/30, 30/31.

Antoni Szahin, *Fil. Magister*: geodezja 24/25, 26/27, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31.

Ignacy Jackowski, *Fil. Magister*: mineralogia 26/27, 29/30, 30/31.

Edward Eichwald, *Doktor Med.*: zoologia 27/28, 27/28, 28/29, 29/30, 30/31.

Zygmunt Rewkowski, *Fil. Magister*: rachunek prawdopodobieństwa 30/31.

W 1832 roku władze carskie zamknęły Uniwersytet Wileński, powołując na jego miejsce Akademię Medyko-Chirurgiczną.

7. Zakres nauczania matematyki na Uniwersytecie Wileńskim w latach 1800–1832 w świetle zachowanych rękopisów ([2]–[5], [22], [23], [32], [33]).

Prospekt Lekcyi w IMPERATORSKIM UNIWERSYTECIE WILEŃSKIM OD Igo: SEPTEMBRA W ROKU MDCCCV DO XXX. JUNII W ROKU MDCCCVI. dawać się maiących ([33], 1805–1806)

zawiera zapowiedzi następujących wykładów:

I.

LEKCYE w ODDZIALE NAUK FIZYCZNYCH I MATEMATYCZNYCH

FRANCISZEK NARWOYSZ Filoz: i Teologii Doktor, Matematyki wyższej czystey Publ: Zwyczaj: Professor, w poniedziałki, środy i piątki od godziny IX. do wpół do XI. wykładać będzie za przewodnictwem NEWTONA sposób i rachunek płynności [fluxionum] prosty i odwrótny z całym onego przystosowaniem do przedniejszych zadań Geometrycznych lub Mechanicznych, Liczbowych, Logarytmicznych, wykładniczych, interpolacyjnych. Popołudniu zaś w poniedziałki i środy godziny II. do III. dawać będzie sławną Teoryą P. de laGRANGE o funkcjach.

KAROL KRISTIAN LANGSDORF Filoz: Doktor, Matematyki wyższej stosowanej i Technologii Matematycznej Publ: zwyczaj: Profes: [...] wykładać będzie Mechanikę płynów, to jest Hydrostatykę, Aerometrią i Hydraulikę, oraz Teoryą szczególną Machin. [...]

IGNACY RESZKA Filoz: Doktor Astronomii Publ: zwyczaj: Prof: [...] będzie dawał Kurs Astronomii za pośrednictwem sławnego de la CAILLE [...]

MICHAŁ SZULC Filoz: Doktor, Architektury Cywilney i Militarney Publicz: zwyczaj: Prof: [...] dawać będzie Architekturę Cywilną [...] i Architekturę Militarną.

STEFAN STRUBIELEWICZ Filoz: Doktor obrany Profesor Fizyki [...] wykładać będzie Fizykę i doświadczeniami objaśniać.

ROMAN SYMONOWICZ Filoz: i Medycyny Doktor Adjunkt Uniwersytetu, będzie dawał Lekcyą Mineralogii. [...]

ZACHARIASZ NIEMCZEWSKI Filoz: Doktor, Uniwersytetu Adjunkt, będzie dawał Nauki Matematyczne przysposabiając do wyższej Matematyki [...]

MICHAŁ KADO Doktor Filozofii, Uniwersytetu Adjunkt [...] uczyć będzie Rysunkow topograficznych, i sytuacji; i sposób robienia Mapp, we względzie Cywilnym i Ekonomicznym, iako też Woiennym wyłoży.

Konspekt wykładów Narwoysza jest tu wyjątkowo krótki. Jego konspekty z lat wcześniejszych są często wielostronicowe i bardzo drobiazgowe. Pozwala to w pełni zorientować się nie tylko w zakresie materiału, lecz także poznać dokładnie jego dość nietypową terminologię, znacznie odbiegającą od kanonu, jaki stworzył Józef Jakubowski w tłumaczeniu książki Bezouta (1781–2) i nieco mniej nowoczesnej terminologii Jana Śniadeckiego w *Rachunku Algebraicznym...* (1783). Michał Pełka-Poliński, w późniejszym okresie profesor matematyki na Uniwersytecie Wileńskim, słuchał wykładów Narwoysza w latach 1804–1805, 1805–1806 i 1806–1807. Zachowały się też jego notatki z tych wykładów [22] oraz notatki z wykładów astronomii Ignacego Reszki [23]. Sięgnijmy do rękopisu [22]. We wstępie do wykładu

Narwoysz omawia reformę kalendarza Grzegorza XIII z 1582. Następnie podaje przykłady z nauk doświadczalnych: ruch płynów, gęstość atmosfery na różnych wysokościach. Wspomina dzieło Tylkowskiego *Arithmetica curiosa*, opowiada o pompach, aby przejść do *Sekcji Konicznych* i wyłożyć podstawowe własności stożkowych. W dalszej części wykładu niemal dosłownie przepisuje początek dzieła Lagrange'a (loc. cit.), dowodząc jego metodą, że $(x^m)' = mx^{m-1}$. Kolejno wyklada (ten fragment tekstu jest po francusku) funkcje wielu zmiennych, też wzorując się na Lagrange'u. Być może są to własne notatki Pełki-Polińskiego z traktatu Lagrange'a. Strony 80–118 rękopisu [22] noszą tytuł: *Wyjątki niektóre z dzieł Newtona*. Zawierają one duże fragmenty z *Methodus Fluxionum* Newtona, niemal dosłownie przepisane z wydania z 1836 roku. Na str. 121 czytamy: *Płynności [fluksje] są naybliżey iako Przyrostki płynnych [fluent] zrodzonych wrównych, lecz nieskończenie małych częściach czasu, mówiąc dokładnie, są wpierszym stosunku rodzących się przyrostkow [...]*. Co ciekawe, oryginalnie Newton niezwykle rzadko mówi o nieskończenie małych. W cytowanym wydaniu *The Method of Fluxions and Infinite Series* (ed. by John Colson, London, 1736) znalazłem tylko raz zwrot *infinitely small*. We wszystkich innych miejscach Newton pisze *indefinitely small*, a to przecież nie to samo. Notatki kończy lista zagadnień sformułowanych prze wykładowcę. Są to pytania:

Z ALGEBRY

1. O rozwiązaniu ogólnem iakiegokolwiek [zrównania] w ogólności.
2. O pierwiastkach niewymiernych w ogólności.
3. O pierwiastkach uroionych w ogólności.
4. Wywinienie potęg ułomkowych i uiemnych w szereg.
5. Początek i teoria ułomków ciągłych.

Przecięć Ostrokrężnych [...], Z Fizyki [...].

Można odnieść wrażenie, że Narwoysz nie wniósł niczego od siebie w trakcie tych wykładów, a jedynie wiernie zrelacjonował teksty Newtona i Lagrange'a.

Porównajmy ofertę dla studentów w Wilnie [33], Królewcu [5] i Dorpacie [32]. Np. w Królewcu [5] w 1811 E. F. Wrede wykładał *Geometrię z elementami rachunku różniczkowego*, G. Bessel – *Trygonometrię z elementami analizy infinitezymalnej*, a L. G. Moeller – *Elementy matematyki czystej*. Trudno powiedzieć, co kryło się pod tym ostatnim tytułem. Były prócz tego wykłady prywatne; E. F. Wrede: *Geometria elementarna i analityczna*; *Algebra i analiza skończona*; I. G. Bessel: *Geografia matematyczna z astronomią*; A. G. Wlochatus: *Geometria z trygonometrią i przekrojami stożkowymi*; *Astronomia*. W następnych latach programy były podobne:

ANNI MDCCCXII.

E. F. Wrede, 1) *Trigonometriam, Opticam, et Perspectivam tractabit.*

2) *lectiones repetitorias in algorithmum et analysin sublimorem instituet.*

I. F. Herbart, *Exercitationes didacticæ moderabitur.*

I. Gu. Bessel, *Astronomiam theoreticam et physicam tradet.*

Leciones Privatae:

E. F. Wrede, 1) *Geometriam et Geodesiam; 2) Mechanicam una cum doctrina machinarum exponet.*

I. Gu. Bessel, 1) *Algebram; 2) privatissime Astronomiam practicam et calculum astronomicum tradet.*

A. Gu. Wlochatius, *Mathesin puram.*

G. G. Moeller, *Algebram (Lorenzii elementorum matheseos Partem I.)*

W drugim semestrze 1812 roku wykładano w Królewcu:

E. F. Wrede, 1) *Introductionem in Calculum generalem et sublimorem dabit.*

2) *Architecturam civilem et Hydrotechnicam tradet.*

F. Gu. Bessel, 1) *Analysin infinitorum; 2) Trigonometriam.*

A. Gu. Wlochatius, 2) *Mathesin puram duce Clemmio; 3) Algebram eodem duce; 4) Astronomiam Clemmio et Bodio [...]*

Wykładów prywatnych nie było.

Natomiast w 1813 Wrede wykładał *Trygonometrię analityczną, płaską i sferyczną, jak też geodezję i astronomię*, a prywatnie *Geografię matematyczną i fizykę z meteorologią [Atmosphaeriologia]*; ponadto *Historię naturalną*. Bessel wykładał *Układ świata* i prywatnie *Algebrę*.

W jednym z listów do C. F. Gaussa Bessel pisał o trzech studentach na swoim wykładzie. Należy więc wnosić, że wykłady prywatne skupiały niewielu słuchaczy.

Również mało wykładów było w Dorpacie. W 1817 roku czytamy w [32]:

Godofredus Huth, D., 1) *Mathesin puram elementarem, i.e. Arithmeticae specialis et universalis, Geometriae et Trigonometriae quam algebraice.* 2) *Geometriae sublimioris partem priorem, i.e. Theoriam Sectionum Sphericarum, cylindricarum et conicarum tam trigonometricæ quam algebraice.* 3) *Uranographiam.* 4) *Disciplinarium militare constitutionem dabit.* 5) *Repetitorium et Conversatorium mathematicum cum instituet.*

Guilielmus Struve, D. Professor extraordinarius, Observator speculae astronomicae, 1) *Trigonometriam et planam et sphaericam docebit.* 2) *Astrognosiam bis.* 3) *Calculum differentialem enucleabit ter.*

W drugim semestrze 1818 cztery różne wykłady prowadził Struve. Podobnie, w 1819 roku jedynym wykładowcą matematyki w Dorpacie był Struve (po trzy wykłady z analizy i geometrii w każdym semestrze). Dopiero w 1821 roku pojawiają się wykłady M. Bartelsa, przyjaciela Gaussa, później profesora matematyki w Kazaniu, gdzie jego najwybitniejszym wychowankiem był N. Łobaczewski. Bartels wykładał w 1821 roku: 1) *Matematykę elementarną z Artymetyką wg Brandesio i Geometrię*, 2) *Algebrę wg Lhuilliera* (obowiązujący w Polsce podręcznik *Algebry* Lhuilliera miał trzy wydania: w Polsce (1872), na Litwie (1807) i wydanie niemieckie (*Anleitung zur Elementar Algebra*, Tübingen, 1799–1801), 3) *Geometrię analityczną z przekrojami stożkowymi i stereometrią analityczną, wraz z metodą Monge'a*. W roku 1827 było podobnie: Struve miał dwa wykłady w Dorpacie, a Bartels trzy.

Porównując programy wykładów w Wilnie (por. też rozdział 6), Królewcu i Dorpacie można dojść do wniosku, że oferta w Wilnie była najbogatsza, szczególnie w zakresie przedmiotów, które w XVIII i na początku XIX wieku włączano jeszcze do matematyki, a które dziś stanowią już odrębne dyscypliny.

Następny rozdział pokaże, ile matematyki umieli faktycznie studenci w Wilnie.

8. Popisy jako źródło informacji o programach nauczania ([30], [31]). Od połowy XVIII stulecia zaczęto organizować w polskich szkołach tzw. popisy. Były to wyreżyserowane publiczne egzaminy uczniów szkoły lub studentów przed odpowiednio dobranym audytorium. W skład audytorium wchodził zarówno zwierzchnicy szkoły z urzędu, jak też co znamienitsi obywatele i rodzice młodzieży. Popisy były znane już wcześniej, ale mała liczba dokumentów na ten temat zdaje się świadczyć o tym, że nie były powszechne. Przeprowadzano je zarówno w szkołach średnich, jak też na uniwersytetach – w Akademii Krakowskiej i w Akademii Wileńskiej. Od roku 1783 popisy zostały usankcjonowane ustawowo – znajdujemy to w *Rozdziale XVII (Examina i Popisy) Ustawy Edukacyjnej* z 1783 roku.

Szczególnie interesujące są popisy *kandydatów do stanu nauczycielskiego*, tzn. studentów kierunku nauczycielskiego. Pozwalają precyzyjniej, niż drukowane na początku każdego roku akademickiego programy wykładów [33], zorientować w zakresie wykładanych przedmiotów. Obejmowały one prawie wszystkie wykładane na wydziale przedmioty, botanikę, zoologię, chemię, mineralogię, fizykę. Nie znalazłem tam jednak astronomii. Np. w roku akademickim 1807–1808 treścią popisów z matematyki były następujące zagadnienia:

KANDYDAT TEODOR SKIMBOROWICZ

1. z *Matematyki Elementarnej*.

Po wyłożeniu przedmiotu i celu Arytmetyki, ukaże, iak Matematycy przyszli do tego, że mogą wszystkie arytmetyczne działania tak w całości iako też w rozmaitego gatunku ułomkach odbywać; a z wyobrażenia i własności stosunków proporcji i progressji wyłoży początek i użycie Logarytmów.

KANDYDAT WINCENTY SIENKIEWICZ

1. z *Matematyki Elementarnej*.

Linie przecinające się z sobą co robić mogą w rozmaitych względach, gdy plac iaki zawierać będą? Jakie oraz tych placow czyli figur bydz mogą własności? Toż co czynić mogą linie przecinające się, lecz nie określające placu? Naostatek, czy maia miejsce iakie w Geometrii linie całkiem się nie przecinające, i co ze wspólnego onych połączenia wynika? a ztąd, gdy linie proste będą na dwie równe lub nierówne części podzielone, w iakim względzie będą kwadraty takowych dwóch części z prostokątami na ich wystawionemi.

KANDYDAT MAXYMILIAN JAKUBOWICZ

1. z *Matematyki Elementarnej*.

W iakim względzie i przypadkach koła mogą się przecinać i dotykać tak z sobą też z liniami prostemi? toż, iak się mogą formować kąty w rozmaitem położeniu względem śrzodka i obwodu? a ztąd iak wpiśać i opisać tak wielokąty foremne w koło, iako też koła w wielokąty wewnątrz i zewnątrz.

KANDYDAT MIKOŁAJ PAWŁOWICZ

1. z *Matematyki Elementarnej*.

Natura stosunków i proporcji iak się może wytłómaczyć? oraz iak się to wszystko to troykątów równokątnych, prostokątnych, linii prostych będących z sobą proporcjonalnemi, oraz wszelkich figur podobnych może zastosować.

KANDYDAT JGNACY JAGIEŁŁO

1. z *Matematyki Elementarnej*.

Same płaszczyzny iak się mogą układać i przecinać, iżby rozmaite foremne i nie foremne składały bryły? z takowych brył iakie samemi tylko prostemi, a iakie krzywemi ograniczają się płaszczyznami? w takowychże bryłach nie tylko powierzchnie, lecz i massy iak się wynaidują?

W następnym roku akademickim 1808-1809 pytania były dość różnorodne.

KANDYDAT TRZECIOLETNI
TEODOR SKIMBOROWICZ1. z *Matematyki*

Ukazać własności, znaczenie, użycie i działania Funkcyy niewymier-
nych.

KANDYDAT TRZECIOLETNI
WINCENTY SIENKIEWICZ1. z *Matematyki*

Z ogólnych własności zrównań iakiegokolwiek stopnia wyciągnąć dowód
wzoru Newtona i użycie onego.

KANDYDAT DRUGOLETNI
WINCENTY KARCZEWSKI1. z *Matematyki*.

Wyciągnąć gatunki linii krzywych drugiego porządku. Tak Ellipsę,
iey własności i zrównanie biegunowe na Ellipsę; Parabolę, Hiperbolę
z onych własnościami biegunowemi; oraz Hiperbolę między ledwie-nie-
stycznymi.

KANDYDAT DRUGOLETNI
JAN KNIAHNICKI1. z *Matematyki*

Jakie są ogólne zadania zachodzić mogące w Teoryi szeregów? i iak one
rozwiązać?

KANDYDAT DRUGOLETNI
STEFAN WYZEWSKI1. z *Matematyki*

Wyłożyć pierwszy rodzaj funkcyy przestępnych czyli *Logarytmy*, we-
spół z sposobem rachowania tablic Logarytmicznych; oraz drugi rodzaj
funkcyy przestępnych, czyli własności *Luków koła* ze sposobem rach-
owania tablic trygonometrycznych, ich Logarytmów i użyciem tego ra-
chunku.

KANDYDAT DRUGOLETNI
ADAM JURKOWSKI1. z *Matematyki*

Z uwag ogólnych nad zrównaniem drugiego stopnia wyłożyć własno-
ści ogólne linii krzywych drugiego porządku, toiest: własności Cięciw,
własności Srzednic i zrównania na ich oznaczanie, własności Stycznych,
własności Ognisk i linii z ognisk wychodzących; toż zrównanie biegu-
nowe na wszystkie liniie drugiego porządku.

KANDYDAT DRUGOLETNI
NIKAZY WIEPRZEWSKI

1. z *Matematyki*

Wytłumaczyć cały postęp Euklidesa, iak doszedł wielkości kwadratu wystawnioego na boku przeciwnym rozwartemu i ostremu kątowni tróykąta.

KANDYDAT DRUGOLETNI
MICHAŁ MARKIANOWICZ

1. z *Matematyki*

Wyszczególnić iakie bydź mogą położenia i własności linii oraz płasczyn względem innych płasczyn; toż kąty bryłowe i równoległościany co w sobie znakomitszego zawieraią.

KANDYDAT DRUGOLETNI
MARCIN RZECZYCKI

1. z *Matematyki*.

Oznaczyć stosunek, iaki maią między sobą koła; oraz opisać, co w sobie znakomitego zawieraią ostrosłupy tróykątne.

KANDYDAT DRUGOLETNI
JAN ARCHIPOW

1. z *Matematyki*.

Wyłożyć, co czynić mogą liniie proste w kole lub za kołem prsecinaiące się, oraz dotykaiące koła; toż do czego to wszystko posłużyć może.

KANDYDAT DRUGOLETNI
DAMIAN PODASZEWSKI

1. z *Matematyki*.

Ukaże użycie linii proporcjonalnych we wszystkich figurach prostokreślnych.

W roku akademickim 1809–1810 pytania dotyczyły matematyki wyższej i algebry. Przedmioty te wykładano na drugim i trzecim roku studiów. ([30], 1809–1810).

KANDYDAT TRZECIOLETNI
WINCENTY KARCZEWSKI

1. z *Matematyki wyższej*.

Z teorii granic wyciągnąć zasady rachunku różniczkowego z przystosowaniem onych do różniczkowania wszelkich funkcy algebraicznych.

KANDYDAT TRZECIOLETNI

IAN KNIAHNICKI

1. z *Matematyki wyższej*.

Wyłoży sposób różniczkowania wszelkich funkcyy przestępnych, a przystósowaniem do rozwiiania tychże funkcyy na szeregi.

KANDYDAT TRZECIOLETNI

STEFAN WYZEWSKI

1. z *Matematyki wyższej*.

Opisawszy naturę *całkich* czyli *integralnych* i ilości statecznych, które się do nich dodają, tudzież co są granice integralney, wyłoży sposób ogólny, którego Analisci używają na otrzymanie wartości przybliżoney każdej integralney, i iakie są prawidła całkowania różniczek wyższych rzędów.

KANDYDAT TRZECIOLETNI

ADAM JURKOWSKI

1. z *MatematykiI wyższej*.

Ukaże użycie rachunku różniczkowego do wynalezienia *naywiększych* i *naymniejszych* wartości funkcyy z iedną zmienną, oraz do wyśledzenia prawdziwey wartości ułomków, które w pewnych przypadkach stają się $\frac{0}{0}$.

KANDYDAT TRZECIOLETNI

HILARY KONDRATOWICZ

1. z *MatematykiI wyższej*.

Ukaże sposób wynaydowania współczynników różniczkowych wyższych rzędów, i przystosuje one do rozwiiania każdej funkcyy na szereg podług potęg ilości zmienney; a ztąd wyprowadzi dowód wzoru *Taylora* z wyszczególnieniem przypadków, w których ten wzór iest niedostatecznym.

KANDYDAT TRZECIOLETNI

JAN ZIELONKA

1. z *Algebry*

Wyciągnąc dowód wzoru Newtona z okazaniem iego użycia w potęgach iakichkolwiek wykładników.

KANDYDAT TRZECIOLETNI

JAN ARCHIPOW

1. z *Algebry*

Rozwiązać zrównanie trzeciego i czwartego stopnia, z wyliczeniem przeszków w tey mierze co do wyższych stopni.

KANDYDAT TRZECIOLETNI
FELIX DRZEWIŃSKI

1. z *Algebry*.

Ukazać sposób łatwy rozbierania funkcyy ułomkowych na szeregi; toż oznaczyć wyrazy ogólne na szeregi zwrotne.

KANDYDAT DRUGOLETNI
JULIAN SUCHODOLSKI

1. z *Algebry*

Wyłożyć zbieranie szeregów zwrotnych, toż własności i użycie ułomków ciągłych.

KANDYDAT DRUGOLETNI
ALEXANDER ZYLINSKI

1. z *Algebry*

Wyciągnąć zrównanie na rachowanie tablic Logarytmów, toż sposób przerabiania Logarytmów iednego na logarytmy drugiego układu.

KANDYDAT DRUGOLETNI
KAZIMIERZ NAHAIEWICZ

1. z *Algebry*

Z ogólnego zrównania drugiego stopnia wyciągnąć Ellipse, własności oney i zrównanie biegunowe na Ellipse.

KANDYDAT DRUGOLETNI
na własnym funduszu

JAN MALEWICZ

1. Z *Algebry*.

Wyprowadzić Parabolę i Hiperbolę z onych własnościami i z oddzielném na każdą z tych linii zrównaniem biegunowém.

Widać więc, że z jednej strony wykład matematyki dla przyszłych jej nauczycieli obejmował planimetrię i stereometrię według Euklidesa, elementy algebry z geometrią analityczną w oparciu o książkę Jana Śniadeckiego, *Rachunku algebraicznego Teorya Przystosowana do Geometrii Linii Krzywych* (1783), w tym wykład stożkowych w ujęciu algebraicznym. Książka Śniadeckiego jest podręcznikiem uniwersyteckim, który zawiera elementy algebry, w tym algebrę wielomianów i układy równań liniowych, pojęcie granicy w języku nieskończenie małych (tom I) oraz geometrię analityczną płaszczyzny z elementami geometrii analitycznej w przestrzeni (tom II). W szczególności przeprowadzona jest klasyfikacja krzywych opisanych na płaszczyźnie równaniami stopnia dwa. Takie czysto algebraiczne podejście do krzywych stożkowych było czymś nowym w europejskiej literaturze matematycznej.

Śniadecki przez wiele lat prowadził wykłady matematyki w oparciu o swój podręcznik.

Z drugiej strony, wykład analizy matematycznej oparty był w Wilnie na źródłach francuskich, głównie na traktacie Lagrange'a *Théorie des Fonctions Analytiques* (1797) i jego późniejszych edycjach (por. [48]–[50], [54]).

Popisy w szkołach były bardzo podobne do popisów w Koronie w czasach KEN. Wskazują one na to, że program matematyki, realizowany w szkołach na Litwie w pierwszym ćwierćwieczu XIX wieku, nie różnił się od programu zapisanego w ustawie z 1783 roku. W wielu szkołach używano nadal podręczników Lhuillera, których kolejne wydania ukazywały się na Litwie. Nie odnotowuje ich jednak Teofil Żebrawski w swojej *Bibliografii* z 1873 roku. Kordon rosyjski był dość szczelny. Książki wydawane na Litwie często nie były znane w Galicji.

W [31] czytamy:

M A T E M A T Y K A
Dawana przez X. Wacława Bulły.
K L A S S A III.

z Arytmetyki. Podniesienie liczb do potęg, mianowicie do drugiej, trzeciej, oraz wyciąganie z tychże potęg pierwiastków, stosunki i proporcje ze swoimi odmianami. Na ostatek Progresyie Jeometryczna i Arytmetyczna.

z Jeometrii teoryczney. Po wyłożeniu natury Jeometrii i iey zasad w powszechności wykładały się własności linii, i iey używawsze miary: tworzenie się koła z wyłożeniem iego części: Różność kątów i ich własności – rozmaite twierdzenia o trójkątach, a zwłaszcza o ich przystawaniu z przystosowaniem tychże do Praktyki – Własności liniiów równoodległych, Równoległoboków i kątów w figurach prostokreślnych: równość tychże figur, takowych zamiana na inne, wynaydowanie ich powierzchni, tey zaś znowu zamienianie na miary kwadratowe używające się w naszym kraju – Dodawanie, odejmowanie i powiększenie kwadratów – Własności stycznych, i kątów w kole przy iego obwodzie i nad nim formujących się – Podobieństwo trójkątów i innych figur prostokreślnych, ich powierzchni stosunek, i powiększenie lub też pomniejszenie podług zażądania.

z Jeometrii praktyczney – Po wyłożeniu do prostego sposobu mierzenia najpotrzebniejszych narzędzi i po ich opisaniu, rozwiązywały się różne praktyczne zagadnienia odbywające się na gruncie; potem dla wygotowania żądanej Mappy wykładał się najłatwiejszy sposób przenoszenia na papier tak pomniejszych iako i obszerniejszych placów iakieykolwiek części powierzchni ziemi.

K L A S S A IV.

z Logarytmów. Tych natura, sposób robienia i ich użycie w różnych przypadkach zamiast zwyczajnych liczb całkowitych lub ułamkowych.

z Jeometrii teoryczney – własności wielokątów foremnych i kwadrowanie koła czyli zamienianie jego na kwadrat, lub kwadratu na koło. [!]

z Trygonometrii. Tey nauki i iey liniów opisanie: wyłożenie iey twierdzeń i zastosowanie onych do różnych działań na gruncie za pomocą kątomierza, a później rachunku logarytmowego.

z Jeometrii praktyczney – Używanie przenośnika, cérkla proporcjonalnego i noniusza na linii prostey, na łuku zaś kątomierza, rysowanie i używanie podziałki, i sposób jej powiększenia lub pomniejszenia w danym stosunku – Znaczniejsze przypadki i zagadnienia praktyczne, zdarzające się przy rozmiarach gruntów, oraz sposoby zdejmowania różnych planów, tak za pomocą prostych narzędzi, iako i mierniczego stolika, lub kątomierza z wymienieniem uwag i sposobów użycia tychże narzędzi w rozmiarach, a potem okazania na papierze podobnych i odpowiednich figur.

z Jeodezyi – Różney figury gruntu sposoby dzielenia na części żądane. Z równoważenia czyli libelacyi – Narzędzia i naypospolitsze sposoby poznania pochyłości, lub niższości iakiegokolwiek mieysca na powierzchni ziemi, względem drugiego.

z Solidometrii – Własności płaszczyzn, kątów bryłowych, równoległościścianów, graniastosłupów i walców.

K L A S S A V.

z Algebry – wyłożenie Algebraicznych ilościów, spółczynników, wykładników i wyrazów podobnych – Działań algebraicznych wyjaśnienie prawideł do rozwiązania w powszechności zagadnień; okazanie i rozwiązanie samychże w szczególności zagadnień, tak pierwszego iako i drugiego stopnia.

z Solidometrii – Własności ostrosłupów, ostrokregów, kuli i brył podobnych.

z Budownictwa – Nauka Architektoniki: doskonałość každy budowli, iey materiały, z których się zwykła stawić przy wyłożeniu iey troiakich zalet trwałości, wygody i ozdoby.

Gdyby nie data wydrukowana w tym ulotnym druku (1823) i w miarę współczesna terminologia matematyczna, można by sądzić, że jest to wyciąg z *Geometrii Polskiego* Stanisława Solskiego (1683). Widać więc, że w dalszym ciągu realizowane były podstawowe hasła reformy KEN, mimo że państwo polskie już nie istniało. Zakres programów i podręczniki ulegną zmianom rok później, gdy Pelikan zostanie rektorem Uniwersytetu Wileńskiego, a Nowosilcow kuratorem Wileńskiego Okręgu Szkolnego (por. [44]).

9. Egzaminy magisterskie. Magisterium Ignacego Domeyki ([1], [15], [16], [47], [48], [56], [61]). Poszczególne etapy egzaminu magisterskiego opisuje ustawa [47] (por. też rozdział 3).

O Ignacym Domeyce i jego magisterium pisano już wiele. Tekst pracy opublikował Dickstein [15]. Dziś już nie ma dostępu do oryginału tej pracy – gdzieś zaginęła. Pracownicy Biblioteki Uniwersyteckiej w Wilnie podejrzewają, że nie zwrócił jej Dickstein. Nie jest to jednak niczym poparte. Nie wiadomo też, czy później ktoś próbował sięgnąć do tej pracy. Wiadomo natomiast, że historią matematyki w dawnej Akademii Wileńskiej interesował się nieżyjący już litewski historyk E. Žemajtis. Spróbuję pójść tym tropem. Informacje o magisteriach Domeyki, wcześniejszym z 1820 roku z filozofii, nie zatwierdzonym przez ministerstwo, i późniejszym, z 1822 roku, z matematyki, podaje Wójcik [56]. Nigdzie jednak nie podano pełnej informacji o przebiegu magisterium Ignacego Domeyki, o zadawanych pytaniach, zakresie materiału itp. Nie chodzi tu bynajmniej o jakąś specjalną rolę tego magisterium w historii Uniwersytetu Wileńskiego, ale po prostu o to, że w Archiwum Uniwersytetu Wileńskiego zachowała się pełna dokumentacja tylko z magisterium Domeyki w 1822 roku. Przebieg egzaminów innych kandydatów nie jest już tak dobrze udokumentowany.

W ([61], str. 61–70) znajdujemy następujące zadania pisemne na egzaminie na stopień kandydata:

Ignacemu Domeyce:

1. Z Matematyki wyższej. Co są maxima i minima funkcji o iednéy zmiennéy i po iakich poznaią się charakterach.
2. Z Geometrii Analitycznéy. Wyprowadzić zrównanie biegunowe Elipsy, Paraboli i Hiperboli.

Takowe propozycje konotuię. 1820. Czer. 20

Niemczewski Dziekan

Natomiast w ([1], str. 86–97) czytamy:

1822 No 1. Dziennik egzaminów do stopnia Magistra Filozofii Ignacego Domeyki.

Roku 1822 Miesiąca Kwietnia 5.go dnia, na posiedzeniu nadzwyczajném Oddziału Nauk fizycznych i matematycznych pod prezydencyą Dziekana T. Życkiego, w obecności Professorów X. Jundzilla i Polińskiego, Adjunktów Horodeckiego, Drzewińskiego, Krassowskiego i Podczaszyńskiego: oraz zastępców Professorów X. Dowgirda, Wyrwicza i Górskiego.– .

Ignacy Domeyko syn Hipolita, od 20 września 1816. roku aż do daty niniejszey ciągle słuchaiący Kursów Oddziału Nauk Fizycznych i Matematycznych w Imperatorskim Uniwersytecie Wileńskim, gdy po złożeniu półrocznych egzaminów z nauk: Fizyki, Chemii i Historiji Naturalney, zdaniem

pomienionego Oddziału, dnia 29. czerwca 1817. roku, miał sobie przyznany stopień Kandydata filozofii, na co i świadectwo pod datą 23. kwietnia 1820. roku, za N^{rem} 1728. z Uniwersytetu sobie wydane złożył w Oddziale; i gdy w następnym latach szkolnych to jest 18 $\frac{17}{22}$ doskonaląc się w wyżey pomienionych naukach słuchał jeszcze Algibry, Matematyki Wyższej, Astronomii, Mineralogii i Architektury, Filozofii tudzież w Oddziale Literatury i sztuk: Literatury Polskiej i Historji powszechney, dopuszczonym został stosownie do swoiey prośby do ścisłego examinu dla otrzymania stopnia Magistra Filozofii z nauk: Fizyki, Chemii, Zoologii, Botaniki, Mineralogii, Matematyki wyższej, Algibry, Mechaniki, Architektury i Filozofii teoryczney i praktyczney a za kurs główny wziął Matematykę. Na tey Sessyi examinowany był z przedmiotów: Zoologii, Botaniki i Mineralogii.

Examinujący z Zoologii X. Professor Jundziłł [...]

Z Botaniki i Fizjologii roślin, X. Professor Jundziłł [...]

Z Mineralogii Adjunkt Horodecki [...]

Z Filozofii teoryczney i praktyczney X. zastę. Prof. Dowgird [...]

(w tym z Teologii przyrodzoney i z Filozofii Moralney)

Z Matematyki wyższej Prof. Poliński.

Z Rachunku Różniczkowego. Jakie są sposoby na doycie prawdziwey wartości wyrażenia iawiącego się w szczególnych przypadkach pod postacią $\frac{0}{0}$. Na czém się te sposoby zasadzają,

Co są największe wartości /maxima/ i najmnieysze /minima/: funkcji w ogólnosci. – Wynaieźć charakter y na poznanie kiedy są maxima lub minima w funkcjach od dwóch ilościach zmiennych.

Co są maxima i minima względne /relatifs/ i bezwzględne /absolus/.

Z Rachunku Integralnego. Jakie są sposoby integrowania różniczek przez części.

Wyprowadzić wzór Bernouillego na integrowanie funkcji o iedney ilości zmienney.

Jakie są sposoby integrowania zrównań różniczkowych co do dwóch ilości.

Jak możemy poznać kiedy w zrównaniu da się ilości odmienne rozłączyć lub nie.

O integrowaniu zrównań iednorodnych.

Które zrównania mogą być zamienione na iednorodne i iakim sposobem.

O integrowaniu zrównań liniowych.

Jak się [poznaie] czy równanie różnicowe iest dokładne lub nie.

Integrowanie przez przywrócenie mnożnika.

Kiedy możemy wynaieźć mnożnika robiącego zrównanie dokładnem i iakiego rodzaju mogą być te mnożniki.

Co są zrównania różniczkowe cząstkowe. Jak się one co do swego składu dzielą.

Zintegrować zrównanie $Pp + Qq = R$ (Lacroix. § 313)

Z Chemii Adjunkt Horodecki [...]

Z Architektury Adjunkt Podczaszyński [...]

Z Fizyki Adjunkt Drzewiński [...] (w tym: *Z Fizyki Ogólnej*, *Z Fizyki Szczególnej*, *Z Nauki o Magnetyźmie*, *Z Nauki o świetle*)

Z Algiebry Zastęp. Prof. Wyrwicz

O naturze pierwiastków uroionych. Na co się one nam przydadą w matematyce. O sposobie wyrażania ilości rzetelney prze uroione. Pod jaką ogólną postacią szeregi zwrotne mogą się wyrażać. Skąd wpadamy na potrzebę rozkładania ułamków złożonych na ułamki proste.

Jak postępujemy w rozkładaniu na ułamki proste ułamków mających mianowniki złożone z mnożników równych i nierównych, rzetelnych i uroionych. Wyprowadzenie wzorów na wstawy i dostawy łuku pewnego przez wstawy i dostawy łuku dwa razy mniejszego.

Z Geometrii Analityczney. *O liniach krzywych drugiego porządku w ogólności. W szczególności o Elipsie, Paraboli i Hyperboli. Z ogólnego zrównania przecięć ostrokągowych, wyprowadzić zrównanie na Elipsę, do której by wchodziło wyrażenie osi większej i mniejszej biorąc koniec osi większej za początek współuszykowanych.*

O powierzchniach utworzonych obrotem linii krzywych.

Wyprowadzić zrównania na przerobienie związku między współuszykowanemi pionowemi na współuszykowane biegunowe i jakim się sposobem te związki przerabiają.

Z Mechaniki: Zastęp. Prof. Górski.

O składzie i rozkładaniu sił w ogólności. Co iest równoległobok sił. [...]

Co rozumiemy przez środek ciężkości. Jakie są własności tegoż środka ciężkości. Jakim sposobem wynayduie się środek ciężkości linii krzywey, powierzchni i objęcia czyli bryły iednostayney gęstości.

Po odbytych examinie, tenże Kandydat Filozofii Ignacy Domeyko, wyciągnął losem z liczby wielu wcześniej przygotowanych do examinu odpisowego pytań, dwa następujące zapytania:

I. Roztrząsnąć zrównanie Ellipsy, oznaczyć iey bieg, osi teyże linii. Opisać szrednicę i linią /parametre/.

II. Wyłożyć własności ogólne zrównań, iak daleko w téy nauce iesteśmy.

Postanowiono: aby na takowe pytania pomieniony Kandydat Filozofii Domeyko pod dozorem Zastępcy Prof. Wyrwicza nieodwłócznie zasiadłszy w mieyscu zamkniętem, niewychodząc odpisał.

Roku 1822. Miesiąca Maja 5. dnia. Na Posiedzeniu Nadzwyczajném Oddziału Nauk Fizycznych i Matematycznych; pod prezydeńcyą Dziekana Życkiego w obecności Professorów X. Jundzilla; Jędrzeja Śniadeckiego i Połińskiego, Adjunktów Horodeckiego, Drzewińskiego i Podczaszyńskiego; oraz zast. Prof. X. Dowgirda i Wyrwicza. Po przeczytaniu odpowiedzi danych

w *examinie odpisowym*, przez *Kand. Fil. Ignacego Domeykę*; na stopień *Magistra Filozofii* pod d. 7 kwietnia r. b., *Oddział jednomyślnością sekretnych wotów* uznał, iż w *odbytych examinach na stopień Magistra Filozofii* zadosyć uczynił, i postanowił dopuścić go do pisania na tenże stopień *uczonyéj rozprawy, do której wyznaczono materję z Matematyki Wyższéj, O Teoryi rachunku różnicowego i całkowego, czyli Metafizyka rachunku różnicowego.*

Roku 1822. Miesiąca Czerwca 5. dnia. Na posiedzeniu zwyczajném *Oddziału Nauk Fizycznych i Matematycznych* pod prezydeńczyą *Dziekana Życkiego*: w obecności *Professorów X. Jundzilla i Polińskiego*: *Adjunktów Horodeckiego, Drzewińskiego i Podczaszyńskiego*; oraz *Zast. Prof. Wyrwicza i Górskiego*; złożoną została rozprawa z naznaczenia *Oddziału* napisana przez *Kan. Fil. Ignacego Domeykę* do publicznego bronięcia na stopień *Magistra Filozofii*: rozprawa ta, większością sekretnych wotów za godną bronięcia uznano, i do publicznego iey bronięcia dopuścić pomienionego *Kand. Fil. Ignacego Domeykę*, postanowiono. –

Roku 1822. Miesiąca Czerwca 25. dnia: Na posiedzeniu *Oddziału Nauk Fizycznych i Matematycznych* publicznie: pod prezydeńczyą *Dziekana Życkiego*: w obecności *Prof. Polińskiego* i *Zast. Prof. Wyrwicza* i *Szahina* i w asystencji *Sekretarza Rady Uniwersytetu Kandydat Filozofii Ignacy Domeyko*, w obliczu wielu członków *Uniwersytetu, Doktorów i Magistrów*; oraz *licznego Grona Gości i studentów*, bronił w języku polskim przez siebie napisany rozprawy o *Metafizyce rachunku różnicowego dla osiągnięcia stopnia Magistra Filozofii*: oponowali pomienionego *Kandydata Filozofii: Dziekan Życki, Professor Poliński* i *Zast. Prof. Wyrwicz*: a gdy *opponujących* przez trafne odpowiedzi zaspokoił, a zaś *examinom* odbytych na ten stopień zadosyć uczynił; przeto *Oddział* uznał, iż pomieniony *Kand. Fil. Ignacy Domeyko*; zasłużył na stopień *Magistra Filozofii*; i postanowiono porządkiem przypisanym przedstawić *Jchcia. Ministrowi N.O. i S.D. do potwierdzenia.*

*Zgod. na Sekr. Oddziału Wyrwicz
Tomasz Życki Dziekan*

Sięgnijmy do pisemnych odpowiedzi Domeyki na pytania I i II ([61], str. 123–129):

Na początku pracy znajdujemy adnotację:

7 kwietnia 1822. Tomasz Życki Dziekan V. Filozof. i Mat.

Odpowiadając na pytanie II, Domeyko przeprowadza ogólną dyskusję równań algebraicznych, po czym dochodzi do wzorów Viety dla równań stopnia 3. Na końcu odpowiedzi stwierdza:

Z tém wszystkiem teoria ogólnego rozwiązywania zrównań teraz się ieszcze aż nadto ogranicza do ~~niewielkiej~~ liczby [skreślenie Domeyki] zrównań stopni niższych. Za ledwo stopnia 1go i 2go zostały dokładnie rozwiązane. Zrównanie stopnia 3go, już nam przedstawia przypadek zwany

*nieprzywiedlnym który się ogólnie rozwiązać nie daje, wyższych stopni, bardziej jeszcze skomplikowane, większym ulegają trudnościom. Tak da-
lece, że najpracowitsze usiłowania najglówniejszych matematyków w tej
mierze, były dotąd nadaremne. Aż zaledwo w tych czasach Matematyk
Włoski Ruffini dowiódł iż nie można mieć nadziei aby zrównania wyż-
szych stopni nad 2gi mogły byćdż wpelni ogólnie rozwiązane. –*

Dziś, po stu osiemdziesięciu latach często zdarza się na egzaminie magi-
sterskim z matematyki, że zdający nie słyszał o Ruffinim i jego twierdzeniu.
Jest to wynikiem redukcji liczby wykładów i ograniczania zakresu wykla-
danego materiału na studiach. Już mało który absolwent matematyki coś
wie o teorii Galois. Często też nie odróżnia rozwiązania przybliżonego od
dokładnego.

Interesujące uwagi o równaniach algebraicznych podaje Jan Śniadecki
w przypisach do przygotowywanego nowego wydania *Rachunku algebraicz-
nego Teorii* [38]. Wydanie to nigdy się nie ukazało.

11. Wspomnienia o profesorach uniwersytetu ([2]–[4], [21]). Za-
chowało się niewiele wspomnień o profesorach Uniwersytetu Wileńskiego.
Pewne rozproszone informacje o profesorach matematyki i fizyki można zna-
leźć w różnych wersjach rozprawy historyka Józefa Bielińskiego ([2]–[4]).
Miały tam nawet być podobizny uczonych, ale nie doszło to do skutku.
Zdaniem Samuela Dicksteina, który recenzował tę rozprawę (por. [8], [10]),
Bieliński omówił matematykę na Uniwersytecie Wileńskim w sposób bardzo
solidny i obiektywny mimo, iż sam nie był matematykiem, ale historykiem.

Niezwykle interesująca jest zachowana w rękopisie recenzja Dickteina
wspomnianej rozprawy Bielińskiego [2]–[4]. Rękopis [10] zawiera recenzję
dwóch prac Bielińskiego: *Stan nauk matematyczno-fizycznych. . . i Stan nauk
lekarskich za czasów Akademii medyko-chirurgicznej wileńskiej* (Kwartalnik
historyczny, z. III). Dickstein pisze tam m. in.:

*W 1868 usunięto z niego [tzn. z gmachu obserwatorium astronomicz-
nego] wiele cennych pamiątek, a między innemi 30 portretów olejnych
rozmaitych znakomitości; w r. 1876 po porzarze [!] z podpalenia pozos-
stały tylko na gmachu napisy zewnętrzne i znaki zodyaku świadczące,
że były to miejsca, gdzie przez półtora prawie wieku oddawano się ci-
chej, mozolnej, lecz ważnej pracy obserwacyjnej. [...] Nie będąc z za-
wodu matematykiem, nie wdaje się naturalnie autor w ocenę działalno-
ści naukowej i prac ogłoszonych, a gdzie tego potrzeba, opiera się na
sądach osób kompetentnych i bezstronnych. Nadzwyczajna sumiennność
bibliograficzna i takt w przedstawianiu kwestyj spornych lub wątpliwych
uchroniła od popelnienia jakiegokolwiek niedokładności, to też matema-
tycy i fizycy mogą z zupełną pewnością czerpać z bogatego zasobu wiado-
mości, jaką im daje autor. Praca p. Bielińskiego stanowi nietylko ważne*

uzupełnienie znanej bibliografii Żebrowskiego, nie tylko jest ważną dla osób zajmujących się historią nauk ścisłych, ale może być interesującą dla każdego wykształconego czytelnika, któryby zapragnął poznać bliżej historię oświaty na Litwie. Panu Bielińskiemu należy się szczere, głębokie uznanie za podjęcie pożytecznej pracy i udatne jej wykonanie.

S. Dickstein.

Interesujące wspomnienia o księdzu Janie Kantym Chodanin pozostawił matematyk Michał Pełka-Poliński [21]. Poliński tak wspomina Chodaniego: *Po przybyciu do Wilna ubierał się prawie zupełnie po świecku – nosił surdut zielony, kamizelkę czerwoną, z zapinkami złotymi, czapkę ze złotym galonem zamiast baranka i z kutusem na wierzchu. Lubił często podochościć się aż do zbytku, lecz p. Woycieszkiewiczowa, którą później z Krakowa sprowadził do Wilna pod tytułem jakiejś niby siostry, poczęła mu przekładać nieprzyzwoitość upijania się osobliwie będąc publicznym Profesorem, pogroziła mu nawet odjechaniem napowrót do Krakowa, jeśliby się niepowściągnął, jakoż takowe przełożenia skutkowały i wstrzymał się od zbytecznego rozweselania się.*

12. Uwagi końcowe. Wykładowcy uniwersyteccy często pracowali w szkołach średnich Wileńskiego Okręgu Szkolnego. Byli autorami lub tłumaczami wielu podręczników (np. Wyrwicz [58]–[60]; także [6], [19], [26]). Pozostały po nich interesujące notatki ([24], [25], [27]). W Wilnie ukazywały się też podręczniki akademickie, na ogół tłumaczenia dzieł francuskich np. [57] (por. [48]–[50]).

Niektóre biblioteki, np. w Mohylewie [17], biblioteka Akademii Jezuickiej w Połocku, a przede wszystkim biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, zawierały bogate zbiory dzieł z zakresu nauk ścisłych. Szczęśliwie w tej ostatniej ubytki nie są zbyt duże.

Bardzo ważną rolę w środowisku uniwersyteckim Wilna w czasach Adama Mickiewicza spełniała drukarnia Zawadzkiego. Interesujące szczegóły na ten temat można znaleźć w [44].

Szczególną rolę spełniał w środowisku wileńskim Jan Śniadecki. Pełniąc funkcję jedynie astronoma obserwatora i pozostając na uboczu, po odejściu z funkcji rektora, pisał nowe podręczniki [35], [43], krytykowane w kraju, ale doceniane za granicą. Przygotowywał też nową wersję *Rachunku algebraicznego teorii*, o czym świadczą pozostawione przez niego rękopisy [36]–[42]. Wiele wykładów uniwersyteckich, zarówno z matematyki, jak też astronomii, wzorowanych było na jego książkach. Co więcej, często wykładano dosłownie zawartość jego książek, przede wszystkim podręcznika algebry. Jan Śniadecki był jednak rozgorzcony i nie chciał się już angażować w środowisku [55].

Omówiony tu, z konieczności dość zwięźle, okres działalności Uniwersytetu Wileńskiego, a przede wszystkim jego *Oddziału Nauk Fizycznych i Matematycznych* jest ważnym okresem w rozwoju polskiej nauki i edukacji. Dziś tradycje te kultuwuje Uniwersytet Wileński w niepodległej Litwie.

Bibliografia

- [1] Archiwum Kuratorji Wileńskiej X. AD. Czartoryskiego [Egzaminy magisterskie i inne; Wilno 1817–1832], Bibl. Uniw. Wileńskiego. F2 KC 123 rks.
- [2] J ó z e f B i e l i ń s k i, *Stan nauk matematyczno-fizycznych za czasów Wszechnicy Wileńskiej. Szkic bibliograficzny* (rękopis). Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie (dawna Biblioteka Wróblewskich), sygn. F9-184 rks.
- [3] —, *Stan nauk matematyczno-fizycznych za czasów Wszechnicy Wileńskiej. Szkic bibliograficzny* podał Józef Bieliński, Warszawa, w drukarni Józefa Sikorskiego, pod zarządem A. Saładyckiego, Warecka N. 14, 1890. [egzemplarz z odręcznymi uwagami i uzupełnieniami autora. W części poświęconej matematyce poprawek i uzupełnień jest niewiele. Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie sygn. F9-182 rks]
- [4] —, *Stan nauk matematyczno-fizycznych za czasów Wszechnicy Wileńskiej. Szkic bibliograficzny*, Prace Matematyczno-Fizyczne 2 (1890), 265–432.
- [5] CATALOGUS PRAELECTIONUM in Academia Regiomontana [...] Anni MDCCCXI–MDCCCXIII.
- [6] Stefan Bonnot de Condillac, *LOGIKA czyli pierwsze zasady sztuki myślenia* (tłum. Jan Znoska), Wilno 1802. Wyd. II: *Loika*, Wilno, 1819.
- [7] Jadwiga Dianni, Adam Wachułka, *Tysiąc lat polskiej myśli matematycznej*, PZWS, Warszawa, 1963.
- [8] Samuel Dickstein, *Stan nauk matematyczno-fizycznych za czasów Wszechnicy Wileńskiej*. [dopisane ręcznie]: Korespondencja wydawcy powyższego dzieła Dicksteina Samuela. Listy z lat 1888–1890 Dicksteina do Bielińskiego Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie sygn. F9-978, rks.
- [9] —, *Przyczynek do historii zasad rachunku nieskończonościowego (Krytycy „Teorii funkcji analitycznych” Lagrange’a)*, Prace Matematyczno-Fizyczne 10 (1899–1900), 178–192.
- [10] —, *Ocena dzieła J. Bielińskiego „Stan nauk fizyczno-matematycznych”*. Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, sygn. F9-2377, rks.
- [11] —, *Wiadomość bibliograficzna o badaniach historyczno-matematycznych w Polsce*, Prace Matematyczno-Fizyczne 2 (1890), 247–264.
- [12] —, *Dopelnienia do „Wiadomości bibliograficznej o badaniach historyczno-matematycznych w Polsce”*, Prace Matematyczno-Fizyczne (1892), 185–186.
- [13] —, *Pierwsze czasopismo matematyczno-fizyczne polskie*, Wiadom. Mat. 7 (1903), 169–176.
- [14] —, *O korespondencji Jana Śniadeckiego z Akademią Nauk w Petersburgu*, Wiadom. Mat. 7 (1903), 22–31.
- [15] Ignacy Domeyko, *Jak dotąd tłómaczono zasady Rachunku Różniczkowego i jak w dzisiejszym stanie Matematyki należy je tłómaczyć*, Wiadom. Mat. 25 (1921), 1–47.
- [16] Egzaminy magisterskie i inne. Wilno 1817–1832. Archiwum USB. Kuratoria Wileńska K.C.123. Biblioteka Uniw. Wileńskiego. F2 KC 123, rks.
- [17] Katalog biblioteki matematycznej jezuitów w Mohylewie, 1820 rok. Archiwum Historyczne Wilna F.567.2.959, rks.

- [18] [Kazimierz Kontrymas], Niektóre projekta dotyczące się Gimnazjów i Szkół Wydziału wileńskiego. Bibl. Uniw. Wil. F18-17,18,19,22 rks.
- [19] S. F. Lacroix, *Początki algebry*. [tłum. X. E. Sieradzkiego]. W Wilnie, 1818.
- [20] Jacek Lipiński, *Archiwum Kuratorji Wileńskiej X. AD. Czartoryskiego*. Kraków, 1926.
- [21] Michał Pełka-Poliński, Noty o profesorach wileńskich i szkołach. Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, sygn. F13-2137, rks.
- [22] —, *Matematyka wyższa. Notatki z wykładów Franciszka Milikonta Narwojsza z lat 1804–1807 na Uniw. Wileńskim*, Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, sygn. F151-7634, rks.
- [23] —, *Astronomia pisana przez Michała Pełkę Polińskiego w czasie Lekcyj dawanych przez W^{so} Ignacego Reszkę Professora Astronomii w Jmperatorskim Wileńskim Uniwersytecie z Roku 1804 na 1805; z Roku 1805 na 1806; z Ru 1807 na 1808*. Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, sygn. F9-1702, rks.
- [24] —, *Dodatki do Jeometrii Praktyczney Zaborowskiego*. W Mińsku, 1811–13. Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, sygn. F133-926, rks.
- [25] —, *Przecięcia Ostrokreżné i inné linije krzywé wykładané przez Michała Polińskiego w Gimnazjum Mińskiem. 1810–1811*. Bibl. Uniw. Wileńskiego. F2 DC 159, rks.
- [26] —, *Początki trygonometrii płaskiéy*, W Wilnie, 1816.
- [27] —, *Recenzja Arytmetyki Antoniego Kamińskiego [15.X1826]*. Archiwum Historyczne Wilna F567-1983, rks.
- [28] *Pisarzy w kulturze dawnej Polski*. Praca zbiorowa. Nakładem Polskiej Prowincji XX. Piłarów. Kraków, 1982.
- [29] *Pisma ks. Adama Czartoryskiego do Rektora Uniw. Wil.*, Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, sygn. F-273:664 rks.
- [30] *POPISY KANDYDATÓW STANU NAUCZYCIELSKIEGO Z KURSÓW NAUK SŁUCHANYCH. W ROKU 1807–1808; 1808–1809; 1809–1810*. W Wilnie. W Drukarni Akademickiej.
- [31] *POPIS POSTĘPKU W NAUKACH UCZNIÓW SZKOŁY PUBLICZNEY. DATNOWSKIEJ UTRZYMYWANEJ PRZEZ ZGROMADZIENIE XX. BERNARDYNOW [...] Odbyty dnia 30. Czerwca 1823. Roku*.
- [32] [Dorpat] *Praelectiones Semestres*, in Caesarea Vniversitate Litteraria, qvae Dorpati constitvta est, a calendis Aug. Anni MDCCCXVII–MDCCCXXI; MDCCCXXVII.
- [33] *Prospectus Lectionum in Alma Universitatae et Academia Vlnensi, 1800/1801; 1801/1802; 1802/1803; 1805/1806; 1807/1808; 1808/1809; 1810/1811; 1811/1812; 1812/1813; 1813/1814; 1814/1815; 1815/1816; 1816/1817; 1817/1818; 1818/1819; 1819/1820; 1821/1822; 1822/1823; 1823/1824; 1824/1825; 1826/1827; 1827/1828; 1828/1829; 1829/1830; 1830/1831*.
- [34] *Różne notatki związane z Uniw. Wileńskim*. Biblioteka Litewskiej Akademii Nauk w Wilnie, sygn. F151, rks.
- [35] Jan Śniadecki, *JEOGRAFIA czyli Opisanie Matematyczne i Fizyczne Ziemi*, 1803. Archiwum Historyczne w Wilnie. sygn. F1511.1.24, rks.
- [36] —, Felix Podernia, *Dodatki do Algebry Jana Śniadeckiego*. Iz Biblioteki Drohiczinskawo Uczyliszcza. No 66. 224 karty. Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, sygn. F3-622, rks.
- [37] —, *Pytania algebraiczne. Początki algebry*. Iz Biblioteki Drohiczinskawo Uczyliszcza. No 65. 120 kart. Biblioteka Uniwersytetu Wileńskiego, sygn. F3-477, rks.
- [38] —, *Algebra. k.280. Zrównania*. Archiwum Historyczne w Wilnie. sygn. F1511.1.26., rks (str. 84, 84as, 85), bez daty.

- [39] —, Pisma rozmaite Jana Śniadeckiego. Tom II zawierający zagaienia i rozprawy w naukach. wydanie drugie, Wilno, 1818.
- [40] —, Pisma rozmaite Jana Śniadeckiego. Tom IV zawierający rozprawy filozoficzne i filozofię ludzkiego umysłu, Wilno, 1822.
- [41] —, Rękopisy. Bibl. Uniw. Wileńskiego. sygn. F19-10,11,14,19,49 rks.
- [42] —, Kolekcja dokumentów profesorów Uniwersytetu Wileńskiego. Rękopisy prac, mów, recenzji Jana Śniadeckiego o Koperniku, Hugo Kołłątaju, Jędrzeju Śniadeckim, a także prace naukowe z różnych dziedzin. 1785–1828. Archiwum Historyczne Wilna, sygn. F1511-23, rks.
- [43] —, *Trygonometryja kulista analitycznie wyłożona*. [...] W Wilnie i Warszawie, (wyd. I) 1817. (wyd. II) 1820.
- [44] T a d e u s z T u r k o w s k i, *Materjały do dziejów literatury i oświaty na Litwie i Rusi. Z archiwum drukarni i księgarni Józefa Zawadzkiego w Wilnie z lat 1805–1865*, tom II. Wilno, 1937.
- [45] *Ustawy czyli ogólne postanowienia Imperatorskiego Wileńskiego Uniwersytetu i Szkół jego Wydziału*, 18 Maia dnia 1803 roku, 1–32.
- [46] [Ustawa o cenzurze z 9 VII 1804; St. Petersburg], Od Ministra Powszechnego Oświecenia, Dokład; 33–55.
- [47] [Ustawa o stopniach naukowych z 20 I 1819; St. Petersburg]; *Prawidła o wynoszeniu do stopni uczonych*, 1–10.
- [48] Witold Więśław, *Ignacy Domeyko i jego praca magisterska*, w tomie: **Matematycy polskiego pochodzenia na obczyźnie** (Materiały z XI Ogólnopolskiej Szkoły Historii Matematyki, Kołobrzeg, 5–9 maja 1997, pod redakcją Stanisława Fudalego. Szczecin, 1998), 121–131.
- [49] —, *Polskojęzyczne publikacje matematyczne po roku 1800. Rola Wydawnictwa Redakcji „Wiadomości Matematycznych”*, ibidem, 237–247.
- [50] —, *Wpływ przekładów dzieł matematyków francuskich na matematykę w Polsce* (w tomie: **XII Szkoła Historii Matematyki**, Krynica, 19–25 maja 1998. Kraków, 1999), 105–124.
- [51] —, *Simon Lhuillier i jego podręczniki*, *Matematyka* 1 (2000), 3–11.
- [52] —, **Stare polskie zadania z matematyki**, Wydawnictwo NOWIK. Opole, 2000.
- [53] —, *Uniwersytet Wileński. ADDENDA ET CORRIGENDA*, *Wiadom. Mat.* 36 (2000), 194–201.
- [54] —, *Analiza matematyczna w Polsce w I połowie XIX wieku* (w tomie pod red. W. Odyńca i W. Więśława: **Matematyka czasów Gaussa – XIV Ogólnopolska Szkoła Historii Matematyki**, Zielona Góra, 2001), 175–190.
- [55] —, *Schylek życia Jana Śniadeckiego w świetle korespondencji*, *Wiadom. Mat.* 37 (2001), 47–61.
- [56] Z b i g n i e w W ó j c i k, *Ignacy Domeyko. Litwa, Francja, Chile*, Warszawa–Wrocław, 1995.
- [57] A n t o n i W y r w i c z, *Początki geometrii analityczney*, Wilno, 1825. wyd. II.
- [58] —, *Początki geometrii dla szkół powiatowych. Na klasę pierwszą*. W Wilnie, 1825.
- [59] —, *Początki geometrii dla szkół powiatowych. Na klasę drugą*. W Wilnie, 1825.
- [60] —, *Początki geometrii dla szkół powiatowych. Na klasę trzecią*. W Wilnie, 1826.
- [61] *Zadania na egzaminach dla kandydatów, magistrów i doktorów*. U. Wileński, 1817–1832. Archiwum USB. Kuratoria Wileńska K.C.328. Biblioteka Uniw. Wileńskiego. F2 KC 328 rks.
- [62] T e o f i l Z i e m b a, *Młodość Mickiewicza. Obraz pierwszych wpływów na rozwój umysłu i charakteru*. Kraków, 1887.